

**NEU
NEUKÖLLN**

TEMPORÄR ANVÄNDNING SOM PLANERINGSVERKTYG

ERIK HANSÉN
EXAMENSARBETE VID LANDSKAPSARKITEKTPROGRAMMET, SLU ULTUNA 2015
FAKULTETEN FÖR NATURRESURSER OCH JORDBRUKSVETENSKAP
INSTITUTIONEN FÖR STAD OCH LAND, AVDELNINGEN FÖR LANDSKAPSARKITEKTUR

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Institutionen för stad och land

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap

Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur, Uppsala

Examensarbete för yrkesexamen på landskapsarkitekturprogrammet

EX0504 Självständigt arbete i landskapsarkitektur, 30 hp

Nivå: Avancerad A2E

© 2015 Erik Hansén, e-post: eriklofmagnus@gmail.com

Titel på svenska: Neu Neukölln - Temporär användning som planeringsverktyg

Title in English: Neu Neukölln - Temporary Use as a Planning Tool

Handledare: Camilo Calderon, institutionen för stad och land, Tuula Eriksson, institutionen för stad och land

Examinator: Madeleine Granvik, institutionen för stad och land

Biträdande examinator: Andrew Butler, institutionen för stad och land

Omslagsbild: Författaren, "Sprees strand utan YAAM" 2015. Baksida: Författaren, YAAM, Berlin. November 2014.

Upphovsrätt: Samtliga bilder och illustrationer i examensarbetet är skapade av författaren om inte annat anges.

Kartor, bilder och illustrationer publiceras med tillstånd från upphovsman.

Originalformat: A4

Nyckelord: Berlin, Stadsplanering, Temporär användning, Zwischennutzung

Online publication of this work: <http://epsilon.slu.se>

Tack

Jag vill tacka familj, släkt och vänner
och dessutom rikta ett särskilt tack till
Lovisa Kjerrgren för konstruktiv kritik
samt Peter Rickert och Johan Jacobsson
för många givande diskussioner under
arbetets gång.

SUMMARY

This master thesis discuss temporary use as a tool for urban development. It proposes one way in which an abandoned sports field in the Berlin neighborhood of Neukölln can be re purposed as a public space and residential area through temporary use.

Background

Rapid urbanization and structural economic change bring new problems to contemporary urban planning. Stagnant economies can lead to long time spans in which buildings or land lots stand vacant. This situation calls for new methods of planning to serve as alternatives to traditional rigid master planning, in which the temporal dimension often is overlooked (CORDIS 2003; Madanipour 2006).

Berlin has since the fall of the Berlin Wall been subject to many bottom up initiatives due to a surplus of above mentioned vacant spaces. During the 1990's there were tendencies of Berlin being planned in a top-down manner with little or no dialogue with its inhabitants. This was during a time when Berlin wanted to rebuild its reputation as a world class financial city (Alan 2006; Krauzick 2007).

Around the turn of the millennium it became clear that the city could not compete economically on a global scale and it now started to embrace the bottom up initiatives as valuable to the city's character (Colomb 2012). Letting citizens get involved in the shaping of their city might attract many inhabitants from different backgrounds which has a positive effect on integration and the local community (Madanipour 2006). Temporary use during the gap between

vacancy and planned use can be one way to involve the community.

Temporary use utilizes obsolete infrastructure, empty building plots, empty buildings or buildings awaiting destruction as the scene for everything from gardening to night clubs. The common denominator is that they are temporary by nature as the use differ from the formally planned and often is controlled by short-term contracts or agreements with the land owner (Overmeyer et al. 2007).

Traditional city planning is often too rigid, top-down and not flexible enough to take temporary use into consideration (Bishop and Lesley 2012). There are many places in cities, Berlin in particular, that wait for development that could be activated during the waiting time. Therefore, there is a need for alternative models of planning which encourages the use, and sees the potential in these urban spaces. Temporary use can be one of them.

Purpose and Research Questions

The purpose of the thesis is to investigate how temporary use can be implemented in a strategic way in the city planning process to propose an alternative to traditional city planning. The thesis aims to answer the following questions:

How can one, as a planning landscape architect work with urban development through temporary use on a site in Neukölln, Berlin?

How can temporary use be utilized to create an alternative to the traditional planning process?

Method

The thesis consist of two main parts which the first is a literary overview regarding temporary use in USA and Europe with a focus on Berlin in particular. This part result in a set of general tools which can be used when planning with temporary use. The second part consist of a site study in the shape of a proposed process where the general tools and the lessons from the literary study are tested.

Literature Study

The literature shows that there has been an increase of temporary bottom up initiative in recent years due to major economic changes on the global arena which means that cities don't have the economical and/or authoritarian means to control and manage land use as planned. In Berlin this has been utilized to benefit the city's image for tourism but also to brush up the reputation of problematic neighborhoods. There are also many examples in which temporary use has affected the permanent use of the site, or when temporary activities have been successful enough to evolve into a thriving business, on the original site or elsewhere. Temporary use has proven to be a cheap alternative in which urban spaces can develop without little formal planning to benefit the interest of the citizens.

Proposal

The second part is a proposal in which the tools are tested out on an abandoned sports field of a total 1.2 hectare located in the Berlin neighborhood of Neukölln. Currently the site is fenced and thus inaccessible. The sports field takes up most of the area but is accompanied by a one story building. The site was chosen

as it fit the description of the typology “patchwork structures in transitional zones” described in the precedent studies made for the international building exhibition “IBA2020 “ (that is now cancelled because of austerity on behalf of the City of Berlin). It is seen as a type of site the city wants to utilise in their plans for urban regeneration of neighborhoods adjacent to the city centre.

Through living in on a street nearby the site for six months I have been able to visit the area on several occasions before and during the thesis process resulting in an understanding for the site and its surroundings. I have had the opportunity to talk to local inhabitants to survey what they look for in their neighborhood. I have also been able to visit several sites that are subject to temporary use, some are presented in photographs throughout the thesis as an effort to show the multi-faceted faces of temporary use in Berlin.

Tools

The literary study resulted in a set of parameters which to take into consideration when working with temporary use; Economy and bureaucracy, identity building and local acceptance are the three main categories in which the tools grouped. The tools are similar at times but described separately not to leave out any important factors.

Economy and bureaucracy

These tools deal with the juridical and economical side of temporary use.

Low economic risk

Temporary use offer an alternative with *low economic risk* for initiators and land owners.

Flexibility

To affirm *flexibility* as an important factor throughout the planning process, experimentation is encouraged. It can contribute to new views of the sites future potential.

Clear Framework

Through a *clear framework* that explains the roles of the municipality, land owner and temporary user(s), a good relation between the different parts can be kept. This also includes forms of contracts that clearly stipulates the intention of an initiative from the start.

Vision based goals

By working with *vision based goals* it is possible to steer the development of a site in a desired direction while allowing for agility. The goals doesn't have to be definitive, but by articulating a clear view of a sites future, unpleasant surprises and/or conflicts can be avoided.

Identity building

By building a strong identity to the site it can become an integrated part of the neighborhood. This can be achieved in several ways.

Short-term events

Short-term events like exhibitions, festivals and concerts appeal to a wide audience from both near and far.

Cultural life as a motor

By using *cultural life as a motor* to initiate use on the site, the surrounding city is at the same time given a crucial ingredient for a lively city scape.

Experimentation

Encouraging *experimentation* solutions and ideas that would not been taken into consideration in a traditional project helps creating a unique identity to a site.

Attraction

Activities that make people stay on a site and make them invite people add the element of *attraction*. To create this appeal one also have to take the sites current identity into consideration.

Local acceptance

By gaining local acceptance, the site can become a meeting point for the neighboring citizens. This can help alleviate gentrification and instigate integration.

Local knowledge

By a *local knowledge* one can understand a site on a deeper level. Since no universal solution exist, it is important to understand the possibilities and constraints of a specific site. By letting the local community actively take part in the development this can be achieved.

Wide dempgraphy

If the site attracts a *wide demography* of young and old there is a good chance more people will feel inclined to use the site.

Accessibility

Good *accessibility* both in connection to the surrounding city as the actual design of a site is key to making it a lively place. Accessibility can be improved by clear signage and a design that encourages staying on the site.

Safety

A site or neighborhood that is perceived as open and clean also brings a feeling of *safety* which is an important factor to make people stay on, and use the site.

Development Phases

The tools are part of a process that is divided into four phases and is shown as an illustration on the following spread. It also shows what tools might be preferable to focus on in the different phases. There is no definite time span set on any phase as it is key to keep the model flexible.

Initiation phase

The initiation phase serves as a way to make the site available to the public, show them the possibilities of temporary use and what the long term plans for the site is.

Development phase

The development phase is a time for experimentation, where the initiators form groups and try out their ideas.

Establishment phase

The establishment phase is meant to deepen the relation between the land owner and the initiators in a way so that they may come to longer term formal agreements that benefit both parts.

Final phase

When the final phase is reached, the planned use and overall vision is reached. Permanent use is now more prevalent than temporary use. There are still room for some temporary initiatives but the scale is tipped towards mainly permanent uses.

		INITIATION	DEVELOPMENT	ESTABLISHMENT	FINAL PHASE
ECONOMY AND BUREAUCRACY	Low economic risk				
	Flexibility				
	Clear framework				
	Vision based goal				
IDENTITY BUILDING	Short-term events				
	Cultural life as a motor				
	Experimentation				
	Attraction				
LOCAL ACCEPTANCE	Local knowledge				
	Wide dempgraphy				
	Accessability				
	Safety				

Proposal

The proposal follows the tools formulated as the result of the literary study. In the first phase the site is opened up to the public by removing bits of the fence and marking the site with a clear signage. During this phase short term events like festivals or exhibitions are held on the site to raise awareness of its existence and potential both for locals and non-locals.

To make it easy for initiators to try out their ideas, the second phase places a small toolshed on the site. Basic building materials are also provided. The existing one story building is provided with basic infrastructure and rented out on short term contracts to start-ups and artists using it as offices and studios.

The third, establishment phase, is the first step in which new buildings are constructed. The building is constructed next to the existing building to give the studios and offices the possibility to move to the new one when the old is due for destruction. The bottom floor is used as a school which use the public park as a school yard and benefits from the temporary users on the site for the education.

During this phase, the initiatives are rooted on the site and longer term contracts and collaboration are possible. The initiators that are interested in staying on site can be considered in further planning.

When the final phase of the project is reached, there is a hope that many of the early initiatives still are relevant to the site and that the site has evolved in a way that is both beneficial for the land owner, the initiators and the local community.

Discussion

The discussion section address questions regarding the changing roles of the profession of landscape architecture and the validity of the tools proposed as the result of the literature study.

The thesis is centered around temporary use as a process rather than presenting a final design. Working with temporary use, I find a need to scrutinise the idea of the planner as omniscient and let urban planning proceed from the interest of the citizens. The initial role of the landscape architect is to assess places that might be suitable for temporary initiatives. Then to focus on the interests of the citizens and users, and let them collaboratively shape the long term vision of the site. My belief is that this calls for a more flexible and uncertain working method that requires not only closer contact with the users of the site, but also closer connections to other professions of expertise such as sociologists, anthropologists and geographers.

Since the study is based on books and papers with an urban planning perspective based in the USA and Europe, it is inevitable that parameters that might be of interest is overlooked to some extent. The literature lacked information about failed projects and their Berlin-centered nature leads me to believe that there are lessons to be learned from other cities and less successful experiences regarding temporary use. Tools that might be valuable in an extended process model might include categories like commerce, sustainability and conflict resolution.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

ERNTEREIF

Diese Wörter für das Erntebild
Informieren Sie sich

* Rucola
* (Zitronen-)Thymian * Kamillenlauch * Oregano
* Estragon * Liebstöckel * Salbei * Kapuzinerkresse
* Minze * Radieschen * Endivien

prinzessinnengärten

INLEDNING	12	FALLSTUDIE	32
Bakgrund	14	Stadsdelen Neukölln	34
Problematisering	15	Social sammansättning	36
Syfte	15	IBA Berlin 2020	36
Frågeställningar	15	Tomten och dess omgivning	36
Avgränsning	15	Översiktskarta	38
Målgrupp	15	Bebyggelsekaraktär	39
Arbetets struktur	15	Planerad markanvändning	40
Metod	16	Närhet till offentliga platser	41
Litteraturstudie	16	Cykel- och kollektivtrafik	42
Fallstudie	16	Bombskador 1945	43
Förslag	17	Analys av kartstudien	43
		Intryck av platsen	44
		Befintlig situation	45
LITTERATURSTUDIE	18	Fotomontage	47
Temporär användning	20	Samtal med lokalbefolkningen	48
Synen på temporär användning	20	Slutsats av inventeringen	50
Övergripande kontra lösare planer	20	Introduktion till processen	51
Typer av temporär användning	21	Initieringsfas	52
Den temporära användarens natur	22	Utvecklingsfas	54
Taktisk urbanism	22	Etableringsfas	56
Den traditionella planeringens brister	22	Slutfas	58
Konkreta förändringar underifrån	22		
Tre orsaker till attitydförändring	23	DISKUSSION	60
Build a Better Block	23	Min arbetsprocess	63
Temporär användning i Berlin	24	Förslag till vidare fördjupning	64
Det nya Berlin - En ouppnådd dröm	24	Avslutande reflektion	65
Från industri- till kulturstad	25		
Stadsdelsförnyelsen av Reuterkiez	25		
Gentrifieringsproblematiken	25	REFERENSER	66
Mediaspree kontra Megaspree	25		
Protest genom temporär intervention	26		
Dialog lindrar effekterna	26		
Sammanfattning och tolkning	28		
Ekonomi och byråkrati	28		
Identitetsskapande	29		
Lokal förankring	29		
Processmodellen	30		

INLEDNING

Ett exempel på hur temporär användning kan sätta sin prägelse på en plats är den 305 hektar stora stadsparken Tempelhofer Feld som på 1930-talet anlades som flygplats och togs ur bruk 2008. År 2010 öppnades den upp för allmänheten i väntan på exploatering och har sedan dess fungerat som offentlig park. Stora delar av de tillhörande byggnaderna är uthyrda som kontors- och utställningslokaler. En folkomröstning i maj 2014 satte stopp för senatens planer att bebygga och omgestalta parken (Senatsverwaltung für Stadtentwicklung und Umwelt (SenStadt) 2014a).

Bild 1: Tempelhofer Feld 2014

Bild 2: En central ödetomt i berlinstadsdelen Kreuzberg, i närheten av Friedrichsstraße kontrasterar mot sin omgivning som domineras av nybyggda kontors- och bostadshus. TV-tornet som markerar centrum i det forna Östberlin skymtar i bakgrunden. (2014)

Bakgrund

År 2014 bor mer än hälften av jordens befolkning i städer (Världshälsoorganisationen (WHO) 2014). Denna strukturförändring kommer enligt WHO att fortsätta i en takt som leder till att två tredjedelar av jordens befolkning bor i städer år 2050. Detta motsvarar mer eller mindre ett motsatsförhållande till 1950 då två tredjedelar av jordens befolkning var bosatta på landsbygden.

Den ökade urbaniseringen, såväl som ekonomiska strukturomvandlingar som en av konsekvenserna av en mer globaliserad värld leder oss mot nya utmaningar i paritet med de som följde industrialiseringen skriver Madanipour (2006). Madanipour konstaterar att rollen för stat och offentliga myndigheter kraftigt förändrats. Från den statligt styrda stadsplaneringen som dominerade Europa åren efter andra världskriget till ett läge där det politiska inte längre besitter rollen som producent av stadsmiljö utan numera har en reglerande roll.

Det finns enligt Bishop och Williams (2012) en tendens att inom stadsplaneringen bortse från den temporala dimensionen i dagens stadsplanering. Savini et al. (2014) liksom Madanipour (2006) menar att stadsplaneringen kan te sig allt för rigid och ej tillåtande för förändringar under realiseringstiden.

Savini et al. (2014) anser att man bör ifrågasätta planeringens kontrollerande natur och ge plats för större flexibilitet under planeringsprocessen.

Madanipour (2006) önskar att medborgarna involveras i utvecklingen av offentliga platser och sin närmiljö. Det kan skapa aktivitet som attraherar många invånare och därmed positivt påverkar integration och lokal identitet. Om man under tidsrymden från planering till exploatering ser temporär användning som en form av medborgardialog kan större hänsyn tas till medborgarnas intressen.

Arieff (2011) skriver i artikeln *It's time to Rethink Temporary: "Ingen övergripande plan kan förutse de förändrade och varierade behov hos en alltmer skiftande befolkning, eller uppnå den spänst, lyhördhet och flexibilitet som kortfristiga, experimentella ansträngningar kan. Detta betyder dock inte att långsiktig planering inte har sin plats. De båda fungerar bra tillsammans."* (Författarens översättning)

Haydn och Temel (2006) anser att det finns ett stort behov av alternativa stadsplanemetoder och lyfter fram temporär användning som en av dem.

I detta arbete behandlas temporär användning som ett stadsplaneringsverktyg med utgångspunkt från Berlin. Det finns tendenser som visar på att Berlin traditionellt sett har planerats med bristfällig förankring hos stadens invånare. Alan (2006) menar detta speglas i hur Berlins politiker och planerare åren efter murens fall genomfört storslagna projekt likt förnyelsen av Potsdamer Platz (tidigare ett utbrett ingenmansland vid Berlinmurens gräns) utan att ta hänsyn till den vanliga stadsinvånarens

behov. Denna toppstyrning hämmar enligt Alan de alternativa idéer som han anser definierar Berlin som stad.

Ett annat exempel är planerna för byggnation av den före detta flygplatsen Tempelhof som mötte starkt motstånd hos både invånare och politiker. Flygplatsen togs ur bruk 2008 och öppnades för allmänheten 2010 i väntan på en planerad exploatering. Sedan dess har den 305 hektar stora ytan fungerat som en populär park för Berlins invånare. Många motsatte sig en byggnation av platsen vilket ledde till en namninsamling för att hålla en folkomröstning om planerna. I maj 2014 stod resultatet klart och senaten fick se sig besegrade av en enig allmänhet som med klar majoritet röstade ned senatens förslag (SenStadt2014a).

Berlin har många tomma platser som väntar på att införlivas i stadens framtida utveckling. Totalt uppgick beståndet år 2007 till omkring 1589 hektar tomma ytor. Av dessa var 500 hektar övergivna industrier, 636 hektar före detta infrastrukturområden, 140 hektar resultatet av stadsomvandling i forna Östberlin, 143 hektar bestod av kyrkogårdar och 170 hektar var tomma byggtomter utspridd på omkring 1000 tomter i stadskärnan och dess utkanter (Overmeyer et al. 2007). Detta överskott av underutnyttjad mark är en av flera förklaringar till de många medborgarinitiativ som frångår den från högre ort planerade utvecklingen.

På grund av ett osäkert ekonomiskt läge kan ytor i staden enligt Gemenskapens informationstjänst för forskning och utveckling (CORDIS) 2003) ligga i träda på obestämd framtid i väntan på att en kommersiellt gångbar användning är

möjlig. Detta fenomen inte är unikt för Berlin utan återfinns i städer världen över (CORDIS 2003; Fischer 2014). Dessa tomma ytor kan ses som tillgångar för temporär användning (CORDIS 2003; Krauzick 2007). Detta förhållningssätt kan vara ett sätt att få en bättre förståelse för stadsinvånarnas behov och därmed fungera som en motvikt mot mer rigida planeringsstrategier.

Problematisering

Dagens rådande planeringsnorm är i regel för rigid, toppstyrd och är inte tillräckligt öppen för flexibilitet och anpassning till medborgarnas intressen (Savini et al. 2014; Madanipour 2006). Därför behövs alternativa planeringsmodeller för att kunna utnyttja potentialen i underutnyttjade ytor i stadsmiljön (Arieff 2011; CORDIS 2003; Krauzick 2007). Berlin har många platser som väntar på exploatering som under väntetiden skulle kunna införlivas i stadsmiljön istället för att förbi outnyttjade. Det saknas verktyg för hur temporär användning av dessa platser kan implementeras på ett strategiskt sätt i stadsplaneringen.

Syfte

Arbetet syftar till att undersöka hur temporär användning av en plats kan främjas på ett strategiskt sätt i stadsplaneringen för att finna alternativ till den traditionella, rigida planeringsmodellen. Detta undersöks genom att föreslå en tänkt utveckling för ett stadsrum i Berlinstadsdelen Neukölln.

Frågeställningar

Arbetets huvudfrågeställning är:

Hur kan en planerande landskapsarkitekt arbeta med stadsutveckling genom att utgå från temporär användning av ett stadsrum i Neukölln, Berlin?

För att besvara huvudfrågan undersöks även den sekundära frågeställningen:

Hur kan temporär användning nyttjas för att skapa ett alternativ till den traditionella planeringsprocessen?

Avgränsning

Arbetet utgår från Berlin varför andra städers förutsättningar inte behandlas i någon större utsträckning. Arbetet behandlar en västvärldskontext då det har störst relevans för Berlin. Jag har därför valt bort att undersöka tendenser och lösningar i utvecklingsländer.

Arbetet är avgränsat till att fokusera på temporär användning av den typ som kan uppstå när en tomt väntar på exploatering. Arbetet behandlar brukarinitierad temporär användning som ett samtida fenomen varför begreppets historiska bakgrund och mer storskaliga och toppstyrda temporära projekt, exempelvis världsutställningar, utblir från litteraturstudien.

Fallstudien är geografiskt avgränsad till att behandla en tomt på Karl-Marx-Straße i Berlin. Förslaget i fallstudien är ett exempel på hur planerare kan stödja temporära initiativ i processform snarare än en design, därför är den rumsliga gestaltningen inte i fokus. Den är begränsad till endast en plats på grund av arbetets avgränsning i tid.

Jag utelämnar även djupare beskrivning av ekonomiska och juridiska frågor som skulle kunna beröra organisationsformer och försäkringsansvar. I fallstudien utblir redogörelser för hur intressekonflikter kan lösas då detta inte återgivits i den studerade litteraturen.

Målgrupp

Arbetet riktar sig till landskapsarkitekter, arkitekter, planerare och andra som är intresserade av temporär användning.

Arbetets struktur

Den inledande delen innehåller bakgrund och metod för arbetet.

I arbetets teoridel behandlas det vida begreppet temporär användning och vilka möjligheter det finns att använda temporär användning som ett instrument i stadsplaneringen. Detta i form en litteraturstudie.

Baserat på litteraturen har jag sammanfattat ett antal verktyg vilka är tänka att fungera som generella riktlinjer för hur temporär användning kan främjas. Principerna för utvecklingsprocessen baseras på de slutsatser jag kunde dra av litteraturstudien.

Arbetets andra del presenterar hur en process baserad på slutsatserna i den inledande delen kan se ut. Detta sker genom en platsstudie av en tomt på Karl-Marx-Straße i Berlin. En inledande inventering och analys av platsen mynnar ut i en möjlig processbeskrivning.

Slutligen följer en diskussion över arbetets gång, framtida tillämpning av metoden samt förslag till vidare fördjupning. En sammanfattande illustration över arbetets struktur återfinns i fig. 1.

Metod

Arbetet är uppdelat i två huvudsakliga delar, en litteraturläsning och en fallstudie. Den litteraturläsningen består av en serie generella verktyg som kan användas för att styra planeringsinsatser i temporära projekt. Detta delresultat svarar på frågeställningen om hur temporär användning kan skapa ett alternativ till den traditionella planprocessen. Fallstudien är ett förslag till utvecklingsprocess för en tomt i Berlin där dessa verktyg testas.

Arbetsgången kan utläsas informationssökning – sammanställning – syntetisering av verktyg – platsbesök/inventering – analys – förslag där samtliga delar har återkopplats till varandra allteftersom arbetet fortgått (se fig. 1). Arbetet är ett litteraturläsning baserat visionsarbete i vilket stadsplanerarens möjligheter att använda temporär användning som utgångspunkt för en alternativ form av planering undersöks.

Genom studier av litteratur och platsbesök har erfarenheter och tendenser inom fältet temporär användning samlats och skapat en bild av hur en lämplig planeringsprocess kan se ut när hänsyn tas till temporära initiativ. Här återfinns exempel och idéströmningar från USA och Europa med särskilt fokus på Tyskland och Berlin.

Litteraturstudie

Den viktigaste litteraturen för att initialt få en bild av kunskapsläget inom området temporär användning har varit boken *Urban Pioneers* (2007) skriven av Overmeyer, Oswalt och Misselwitz vilket är en övergripande beskrivning av

temporär användning i Berlin. Boken har även fungerat som språngbräda för ytterligare informationssökande. *The Temporary City* av Bishop och Williams (2012) har haft samma roll i arbetet. Även boken *Urban Tactics 2* skriven av Lydon (2012a) utgör en viktig källa. Boken tar avstamp i amerikanska förhållanden vilket breddar studien något då den inte bara tar upp Berlinspecifika exempel. Sökning av övrig litteratur skedde genom att använda sökord som *Zwischennutzung* och *Temporary Use* samt att söka efter relevanta titlar i listan över senaste publikationer i kategorin stadsbyggnad och arkitektur i databaserna på Berlins stads- och statsbibliotek. Genom att söka i databaser (SLU Epsilon, Google Scholar) med sökord som *Temporary Use*, *Zwischennutzung*, *Bottom-Up Planning* har även artiklar hämtats från europeiska journaler med fokus på stadsutveckling och stadsgestaltning (exempelvis *Journal of Urban Affairs*).

Litteraturstudien syftade till att få en förståelse för vad temporär användning är. Mina slutsatser ledde till en vägledning i form av en processmodell innehållandes ett antal verktyg som sammanställdes i slutet av litteraturstudien.

Fallstudie

För att undersöka hur en plats skulle kunna påverkas av den vägledning litteraturstudien resulterade i, valde jag att genomföra en fallstudie på en plats i Berlin. Fallstudiens syfte var att på ett konkret sätt uppvisa ett tänkbart scenario för en landskapsarkitekt med temporär användning som

utgångspunkt. Processen som presenteras är hypotetisk, men tvingade litteraturstudiens resultat att appliceras i ett verkligt sammanhang varpå problem och möjligheter synliggjordes.

Med utgångspunkt i litteraturstudiens resultat undersöktes en plats som ansågs lämplig för stadsförnyelse enligt Berlins planavdelning. Området strax utanför ringleden för pendeltåg är en miljö som innehåller vad SenStadt klassar som "lapptäcksstrukturer i övergångszoner" i sin beskrivning av stadstypologier under det större temat "ytterstad blir innerstad" i stadsförnyelseprojektet IBA2020 (SenStadt 2014b, 2014c). Området norra Neukölln utpekades dessutom som ett av åtta specifika utvecklingsområden av SenStadt (2011). Platsen för arbetets fallstudie hittades i detta område och valdes efter en cykeltur i och kring Neukölln. Eftersom platsen idag saknar någon aktiv användning fann jag det intressant att undersöka dess potential. Inventeringen av platsens förutsättningar är ett resultat av platsbesök, främst under hösten 2014, samt studier av plandokument, liksom kartstudier och intervjuer med människor i platsen närhet.

Historia och framtid

Neuköllns historia och framtida utvecklingsplaner har studerats med hjälp av plandokument från Berlins stadsförvaltning. Studierna utgår från de planer SenStadt utvecklat i samband med stadsbyggnadsutställningen IBA2020. Genom att studera dessa har en förståelse för platsens förutsättningar och utmaningar skapats. Därtill har Neuköllns integrationspolicy studerats för att förstå hur stadsdelsledningen förhåller sig till de sociala utmaningar Neukölln står inför.

Platsbesök

Genom att mellan januari - augusti 2014 vara bosatt i Berlin samt mellan september 2014 - januari 2015 bott på Hermannstraße, en närliggande parallellgata till Karl-Marx-Straße har jag under längre tid fått en inblick i staden i stort samt den direkta omgivningen av den plats jag valt att koncentrera fallstudien. Dessa vardagliga platsstudier har skett på olika tider på dygnet och lett till fotografier, anteckningar och skisser som fungerat som komplementerande referensmaterial till kartor och litteratur.

Jag har inte använt några etablerade inventeringsmetoder; då de jag är bekant med fokuserar på att problematisera fysiska förutsättningar för att hitta snabba lösningar vilket har mindre relevans i ett arbete som fokuserar på att hantera långsiktiga och flexibla förändringar över tid. Genom att inte använda någon etablerad metod för platsbesöken har jag upplevt den som invånare i stadsdelen, både med och utan examensarbetet i tankarna, vilket gav en förståelse för platsens roll i staden under en relativt lång tid.

Kartstudier

Kartinformation som rör områdets fysiska struktur, markförhållanden och historia hämtades från <http://fbinter.stadt-berlin.de/> vilket är Berlins stadsförvaltnings onlinearkiv för kartor, samt från <http://www.openstreetmap.org/>. Denna information användes för att få en djupare förståelse för platsen för fallstudien och dess sammanhang, samt för att kunna presentera platsen för personer som inte är bekanta med den. OpenStreetMap användes då det är en open source-källa för kartor som jag kunde använda som underlag för mina illustrationer. Flygbilder och mer exakta kartkällor hade varit att föredra men hade inneburit en alltför hög kostnad.

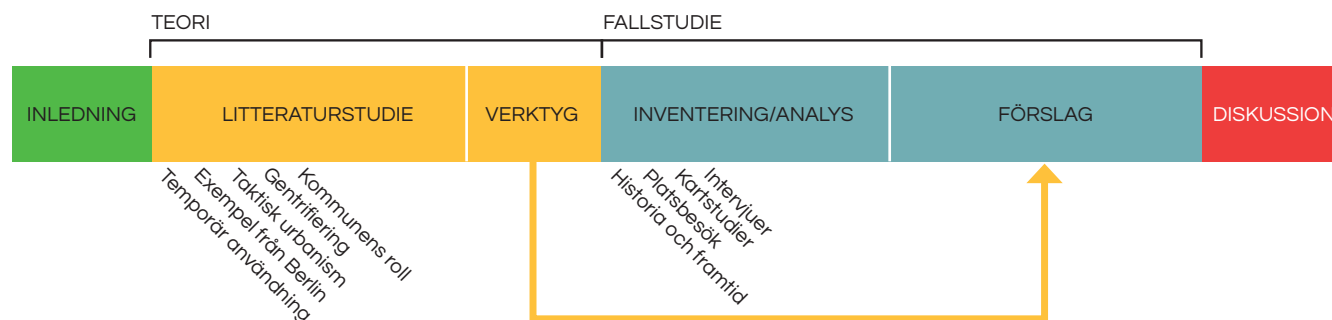
Intervjustudie
För att förstå platsens betydelse för de människor som till vardags vistas i platsens närhet har jag vid olika tillfällen utfört enklare intervjuer med personer jag träffat i närheten av platsen för fallstudien. Detta gjordes för att få en bild av vad de uppskattar och saknar i närmiljön. Intervjustudiens begränsning gör att den snarast får ses som en förenkling av en hypotetiskt mer omfattande studie. Den bestod av halvstrukturerade intervjuer vilket enligt Trost (2010) ger en möjlighet till öppna svar, samtidigt som frågorna är detsamma vid samtliga intervjutillfällen. Intervjuerna utgick från frågorna; "Vad för dig till området?", "Vad uppskattar du med området idag?" samt "Vad saknar du

i området idag?". För att få en spridning av tänkbara intressen har ett tiotal äldre och yngre personer tillfrågats, med en jämn könsfördelning. Intervjuerna skedde under för- och eftermiddag en solig novemberdag. Ett större antal respondenter och tillfällen hade varit att föredra, men studien begränsades på grund av tidsbrist.

Förslag

Förslaget är utformat som en processinriktad vision som bygger på en analys av platsens möjligheter. Med vision menas en riktning i vilket projektet och processen är tänkt att utvecklas. Det är processen, snarare än gestaltningen som står i fokus, och processen jag föreslår är bara en av många vägar samma projekt skulle kunna ta med samma utgångspunkter. Därför har inte heller fokus lags på att utarbeta något designkoncept eller djupare rumsliga analyser. De aspekter som tas upp i analysen är ett resultat av vad som i litteraturstudien framkommit som relevant för ämnet.

För att få en djupare förståelse av vad temporär användning kan vara har jag besökt flera platser i Berlin. Ett urval av dessa finns presenterade med bild och en kort beskrivande text på kapitlens försättsblad.

Figur 1: Illustrationen visar en grafisk representation av arbetets disposition och uppbyggnad.

LITTERATURSTUDIE

Ein platz für Marie är en park belägen i stadsdelen Prenzlauer Berg. Den består av en halvt hektar stor lekpark belägen på en tomt som fram till 1995 huserade en brandstation. På grund av stadsdelsförvaltningens fördröjda planer på en ny station började de boende på platsen själva verka för att få utnyttja och utveckla platsen. Genom ett tioårskontrakt med möjlighet till förlängning har platsen sedan 1999 fungerat som park (Overmeyer et al. 2007).

Bild 3: Ein Platz für Marie 2014

Temporär användning

Begreppet "temporär" är inte helt lätt att definiera, eftersom det syftar till en tidsrymd med definierad början och slut. Denna definition gör i princip vad som helst temporärt, även om tidsrymden skiftar. Tidrymden kan alltså endast definieras vid sitt slut, då verksamheten upphör menar Bishop och Williams (2012). Därför vill de att definitionen utgår från avsikten hos användaren, planeraren eller byggherren. Större projekt, exempelvis byggnader, upprättas med vetskapen om att de någon gång kommer försvinna, dock diskuteras sällan vid byggnation när rivning kommer ske. Om avsikten är temporär användning finns däremot en tidsgräns redan från början.

Bishop och Williams (2012) ser dock exempelvis husockupation och koloniträdgårdar som företeelser som av vissa betraktats som temporära men vars användare redan från början haft avsikten att finnas kvar över lång tid, därför haltar definitionen i vissa fall. När ordet "temporär" används i arbetet är det Bishop och Williams definition av att avsikten av användningen från början är tänkt att vara under en begränsad tid som åsyftas.

Synen på temporär användning

Overmeyer et al. (2007) skriver att temporär användning av stadsmiljön alltid har förekommit i städer med långa planeringshorisonter. Bishop och Williams (2012) lyfter fram utvecklingsländer som exempel på platser där det temporära är djupt rotat i stadslivet. Lydon (2012a) anser att temporär användning är det enda konkreta sättet för människor att förändra sin närmiljö i många u-länder.

Detta kan liknas vid utvecklingen i västvärlden under 1800- och tidigt 1900-tal. Innan dess levdes livet i städer där endast officiella byggnader som kyrkor och slott betraktades som permanenta. Medan marknader, verkstäder, affärer och även bostäder ofta var av temporär, oreglerad natur skriver Bishop och Williams (2012). Enligt Blumner (2006) har temporär användning eller *Zwischennutzung* på tyska (zwischen=mellan, nutzung=användning) blivit ett väl etablerat begrepp i Tyskland sedan landets återförenande på 1990-talet.

Overmeyer et al. (2007) ser ett ökat intresse för utvecklingen av temporär användning och uppmärksammar en större bredd av användningsområden på ett större antal platser. De väljer därför att se temporär användning som en strukturell komponent som tar mer och mer plats i stadsutvecklingen. Bishop och Williams (2012) menar att synen på temporär användning inte bör vara som ett andrahandsalternativ i väntan på något "riktigt", utan lyfter fram att man i ett temporärt sammanhang kan tillåtas göra saker som skulle vara omöjliga att inlemma i ett mer långsiktigt projekt.

Ett osäkert ekonomiskt läge gör att tiden från idé till genomförande av stadsbyggnadsprojekt kan bli lång (Bishop och Williams 2012). Samtidigt är den traditionella modellen för stadsplanering är anpassad för ett så kort mellanrum mellan idé och genomförande som möjligt. Denna konflikt uppstår eftersom dagens planeringsmodell är anpassad för att kunna uppfölja övergripande planer framtagna på stads- eller regional nivå (Bishop och Williams 2012).

Övergripande kontra lösare planer

I England likt många andra europeiska länder växte en stor tillit till övergripande planer fram efter andra världskriget vilket låste städernas markanvändning till strikta zoneringsplaner. Dessa rigida planer kan fungera som bromsklossar för förändring och experimentlusta (Bishop och Williams 2012). Fischer (2014) lyfter fram att trots zoneringsplaner och regelverk bortser medborgare ofta från dessa för att själva ta stadens tomma ytor i anspråk.

Enligt Bishop och Williams (2012) saknas dessutom ofta resurser, makt och kontroll för att verkställa formella övergripande planer i Europeiska och Amerikanska städer. Overmeyer et al. (2007) konstaterar att allt för många projekt aldrig lämnar planerarnas skrivbord vilket är ett bevis för ett behov av att hitta alternativa vägar i planeringen.

Savini et al. (2014) skriver att stadsplanerarens utmaning är att kombinera behovet av kontrollerad stadsutveckling med en lyhördhet gentemot invånarinitiativ. Det kan te sig paradoxalt att kombinera det oplanerade och det planerade, men de anser att man kan se stadsplaneringen som kontrollerande och medborarinitiativ som självreglerande. Savini et al. konstaterar att det planerade och det oplanerade inte utgör motpoler utan att de tillsammans skapar ett paradoxalt samspel där det är stadsplaneraren som skapar förutsättningar och ramar för medborarinitiativ. Initiativtagarna är beroende av stadsplaneraren för att få kontroll över sina intressen. Beroende på hur stadsplaneraren väljer att behandla initiativen kan man både bibehålla en

viss kontroll över planeringen samtidigt som mycket kan lämnas öppet för en mer spontan framväxt. Savini et al. ser inte planeringen som en linjär process utan anser att man bör låta planeringen ske som dialog mellan stad och invånare.

En tydlig vision kan enligt Madanipour (2006) fungera som ett hjälpmedel för att reglera och kontrollera till synes okontrollerbara krafter och intressen. Genom visioner kan man skapa ett flexibelt styrmedel som gör att man varken är utelämnad till ad hoc-lösningar eller rigida översiktsplaner. Visionen bör vara applicerad på en konkret situation, som tar hänsyn till spatiala förutsättningar såväl som ekonomiska och sociala. Dock ser Madanipour ett problem i att många visioner har utvecklats som variationer av globala trender, utan hänsyn till lokala förutsättningar och den lokala befolkningen.

Bishop och Williams (2012) ser en ny trend av lösare, mer flexibla planeringsvisioner och ramverk för utformning. De skriver vidare att planer kan vara mer effektiva när de behandlar lösa visioner och besitter en inbyggd flexibilitet som tillåter utveckling att ske i lager över tid vilket främjar temporära initiativ. Detta i motsats till en rigid plan som inte går att anpassa till oförutsedda förändringar som sker under implementeringstiden. Vidare skriver Bishop och Williams likt Madanipour (2006) att för att skapa en lyckad plan är det även viktigt att använda de existerande sociala och fysiska förutsättningarna på en plats. Med de utgångspunkterna menar Bishop och Williams att man kan skapa en långsiktig vision som stegvis implementeras på ett flexibelt vis.

Bishop och Williams (2012) konstaterar att man genom långsiktiga men flexibla visioner ger möjlighet att omedelbart kunna utnyttja en plats potential istället för att vänta i år eller decennium. De ser att denna metod allt oftare får ett positivt bemötande av markägare och byggherrar. Genom korta kontrakt ges även mindre verksamheter såsom "pop-up"-affärer eller restauranger ett alternativ med mindre ekonomisk risk gentemot att binda upp sig under lång tid. Samtidigt ser de att verksamhetens temporära natur i sig kan generera ett mervärde och ökat intresse gentemot traditionella verksamheter.

Enligt Floris (2014) ger den temporära aspekten utrymme att vara mer radikal och experimentell än i projekt som planeras under längre tidsspann. Det temporära kan också påverka politiker att engagera sig i mer långsiktiga projekt på en plats.

Typer av temporär användning

Temporär användning kan ta sig många olika uttryck varav Blumner (2006) nämner historiska exempel. Allt från grönsaksodling i Berlins Tiergarten under andra världskriget till konstprojektet "Wheatfield - A Confrontation" där konstnärinnan Agnes Denes 1982 skapade en veteåker på en ödetomt på nedre Manhattan.

Idag består temporär användning främst av exempelvis ateljéer, repetitionslokaler, föreningsutrymmen och nattklubbar. Av företag används ofta byggnader på temporära kontrakt för loppmarknader och lagerlokaler skriver Krauzick (2007). Krauzick skriver att utemiljön bjuder på ännu många användningsalternativ. Exempel kan vara parker, koloniträdgårdar, utomhusbio

och sommarbarer. Andra alternativ kan vara skateparker, konstinstallationer, alternativa boendeformer och kontor för nystartade företag (Blumner 2006). Krauzick (2007) påpekar också att utemiljön ofta ger förutsättningar för stor flexibilitet där man kan upplåta en och samma plats för exempelvis cirkus, loppmarknad, konsert- och sportevenemang vid olika tidpunkter.

Enligt CORDIS (2003) leder den temporära användningen ofta till små eller inga byggda förändringar. Användarna nyttjar platsen som den är, adderar nödvändig infrastruktur och använder mobil utrustning för att anpassa platserna efter sina behov. Detta gör projekten flexibla och kan utvecklas på flertalet olika vis. CORDIS (2003) ser följande utvecklingstypologier för relationen mellan plats och användare:

Nomad

Temporära användningen har ingen långvarig effekt på platsen utan använder den bara under tillgänglig tid.

Impuls

Temporär användning skapar en impuls för platsens framtida användning. Detta sker genom att locka ytterligare verksamheter till platsen.

Konsolidering

Temporär användning etableras och blir permanent.

Samexistens

Temporär användning fortsätter men i minskad skala vid sidan av den planerade användningen.

Parasit

Temporär användning är beroende av redan existerande permanenta verksamheter och utnyttjar dess potential.

Subversion

Temporär användning stör en redan existerande verksamhet genom att ockupera platsen som politisk aktion. Detta kan göra att den ockuperade platsen även efter ockupationen förändrar sitt användningsområde.

Pionjärprojekt

Temporär användning är den första etableringen på en plats. Användningen kan senare komma att bli permanent.

Omplacering

Temporär användning sker på grund av att tillfällig flytt av den permanenta.

Den temporära användarens natur

Den senaste finanskrisen har påverkat många tro på ständig tillväxt enligt Bishop och Williams (2012). De anser även att detta har förändrat synen på maktfaktorer som företag och institutioner som tidigare sågs som permanenta. Detta i sin tur har lett till att stater och städer har tvingats till omfattande sparprogram vilket leder till mindre budget för stadsutveckling. Det är med bakgrund i detta temporär urbanism erbjuder en ventil för innovation för många medborgare. Att medborgarinitiativ blivit vanligare på senare år kan inte ses som en slump utan som en tidsanda och Bishop och Williams (2012) föreslår att stadsplanerare och politiker att själva börja experimentera för att skapa städer för en oviss framtid.

Till skillnad från traditionell planering som arbetar strategiskt, väljer Arlt (2006) att se den temporära användaren som en taktiker. Här tolkar jag strategi som ett långsiktigt mål och taktik som

ett kortsiktigt medel på vägen mot det långsiktiga målet.

Trots att Arlt (2006) påpekar att temporär användning inte nödvändigtvis bör ses som något alternativt eller radikalt gör han jämförelsen med en gerillasoldat. Den temporära användaren liksom gerillasoldaten opererar lokalt, med god kännedom om sitt område. De slåss för sin egen sak och är därför motiverade. Samtidigt ser de inte pengar som det högsta målet utan är intresserade av en god balans mellan arbete och fritid. Arlt skriver att en taktiker alltid är på språng, och ständigt kan anpassa sig för skiftande förhållanden.

Arlt (2006) anser att den traditionella stadsplaneraren ser på världen från sitt skrivbord och anser att en skifte måste ske där kommunikation mellan olika intresse- och expertgrupper är central. Då måste strategen resa sig från skrivbordet, anamma ett mer taktiskt synsätt och finna sig i händelsernas centrum. På så vis kan de långsiktiga strategierna ta sig uttryck i konkreta taktiker.

Taktisk urbanism

Ett fenomen som växt sig starkt under senare år kallar Lydon (2012a) "taktisk urbanism". Han betraktar det som en paraplyterm som innefattar begrepp som "gerillaurbanism", "gör-det-själv urbanism" och "pop-up urbanism". Där samtliga är exempel på temporära medborgarinitiativ som förändrar stadsmiljön. Ökningen av initiativ under senare år kan ses som en reaktion mot en planeringstradition som inte tar tillräcklig hänsyn till invånarnas behov och önskemål.

Den traditionella planeringens brister
Städer befinner sig i ständig förändring och planeringens roll fokuserar ofta på att kontrollera stadens förändring. Detta genom traditionell planering som kännetecknas av strikta och långa tidshorisonter och markanvändningszonering som saknar flexibilitet för förändrade förhållanden. (Lydon 2012a). Lydon nämner vidare att prestigeprojekt som arenor och mässhallar alltför ofta upptar stadsplanerarnas tid och budget. I dylika projekt finns ofta en vilja att ta hänsyn till invånarnas åsikter, men Lydon påpekar att det ofta tar sig uttryck i att bjuda in invånarna att reagera på färdiga förslag. Något som kräver kunskap många inte har, samtidigt som skalan på projekten ofta är svår att förstå för lekmän. Detta kan enligt Lydon leda till en motsättning mellan planeringsnivån och invånarnivån, därför föreslås att invånarna bjuds in att påverka förändring i sin faktiska närmiljö.

Konkreta förändringar underifrån

Lydon (2012a) ser en trend i att låta små förbättringar i människors levnadsmiljö på gatuskalan leda mot större investeringar. Genom att lära av små kortvariga projekt menar Lydon att man kan planera utan att göra planer, det vill säga att dra lärdom av experiment som man senare kan dra nytta av om eller när man väljer att göra en permanent implementering. Detta kan göras till ett lågt pris som inte äventyrar ett helt projekt, skriver han. Vidare understryker han att taktisk urbanism är som mest effektivt när det sker i linje med den långsiktiga planeringen. På så vis kan ett projekt få större förankring och genomslagskraft på platsen och i dess närhet.

Tre orsaker till attitydförändring

Anledningen till att Nordamerikaner på senare år börjat intressera sig för taktisk urbanism beror enligt Lydon (2012b) på tre orsaker; finanskrisen, förändrad demografi och internets möjligheter att skapa socialt kapital. Finanskrisen innebar ett hårt slag för den amerikanska ekonomin vilket enligt Lydon gjort att människor varit mer benägna att handgripligen försöka höja sin levnadsstandard och närmiljö genom att hitta finansiering på alternativa sätt.

Lydon (2012b) ser även ett nyväckt intresse hos en yngre generation att lämna den bilberoende amerikanska villaförorten och flytta till tidigare övergivna urbana miljöer som från början planerades för fotgängare. Denna miljö är enligt Lydon (2012a) särskilt benägen att initiera taktisk urbanism då det ofta finns under- och/eller outnyttjade rum i stadsstrukturen. Ståhle (2014) uppmärksammar också ökningen av medborgarinitiativ av typer som kan kategoriseras som taktisk urbanism. Ståhle skriver att svenskar likt amerikaner flyttar tillbaka till stadskärnorna och uppmärksammar ett nyväckt intresse att ta tillbaka stadsmiljön från bilismen.

Enligt Lydon (2012a) finns en vilja till förändring som även sprider sig uppåt i samhällshierarkin allteftersom efterkrigsgenerationen går i pension. I Sverige har politiker nyligen börjat bejaka taktisk urbanism. Stockholms stadsledningskontor (2013) talar om "idéburen stadsförbättring", vilket är deras sätt att tolka Lydons idéer. Initiativet är första steg att från kommunens sida arbeta med taktisk urbanism (Stockholms stadsledningskontor 2013).

Lydon (2012a) framhäver internets roll som medel för idéspredande vilket gör att många människor kan ta lärdom och inspireras av projekt som annars endast fått lokal spridning. Genom internet kan initiativtagare sprida sina erfarenheter på ett snabbt och öppet sätt.

Build a Better Block

Ett exempel som Lydon (2012a) lyfter fram i sin bok är projektet "Build a Better Block" som startade i Dallas, Texas, i stadsdelen Oak Cliff. Projektet startade 2010 som ett samarbete mellan organisationer, boende och näringsidkare som ville förnya ett underutnyttjat kvarter som karaktäriserades av breda gator och tomma lokaler och inte hade mycket att erbjuda för de närboende. Initiativet i Oak Cliff blev startskottet för en större rörelse som spridit sig i USA (Roberts 2014).

Genom att engagera de boende i området att temporärt måla cykelfiler på gatan, ställa fram kaféstolar, växter och affärsstånd skapades enligt Roberts ett exempel för vad platsen kunde vara om den planerades annorlunda. Kostnaden för det temporära projektet uppgick till 500 dollar (Lydon 2012a).

Enligt Lydon (2012a) har flera av dessa temporära initiativ lett till många positiva förändringar i området. Dessa har tagit sig uttryck i bland annat permanent näringsverksamhet i de tidigare tomma lokalerna samt fått stadsledningen att investera i förbättringar i gatumiljön. Roberts (2014) uppmuntrar att ta lärdom av Build a Better Block-projektet och bygga vidare på med egna tankar och idéer samt lyfter fram att många liknande, lyckade projekt har hämtat idéer ur Build a Better Blocks exempel.

Bild 4. Better Block Wichita 2012

Bild 5. Better Block Indianapolis 2013

Bild 6: På Reuterstraße i Neukölln ligger ateljéer och gallerier inte sällan vägg i vägg med varandra såväl som lumphandlare och turkiska matmarknader (2014).

Bild 7: Neukölln är nu kulturbetonad stadsdel, vilket bland annat den årliga konstfestivalen 48 Stunden Neukölln vittnar om (2014).

Enligt Roberts (2014) erfarenheter finns fyra viktiga områden att ta hänsyn till för att uppnå goda resultat. Han listar dem som trygghet, tillgänglighet, dragningskraft samt att locka en bred demografi.

Trygghet

Ett område med för mycket klotter, stängsel, skräp och dålig trafiksäkerhet skrämmar bort människor. Därför är en miljö som både upplevs som, och är trygg, en förutsättning för att locka folk till platsen.

Tillgänglighet

Genom skyltning, god anslutning till omgivningen, cykel- och gångvägar kan fler människor lockas till platsen. När de väl hittat dit behövs sittplatser, bord och dylikt för att få dem att uppehålla sig.

Dragningskraft

Genom att erbjuda uteserveringar, spel, skyltar och anslagstavlor skapas en miljö som får folk att uppehålla sig på och bjuda in sina vänner. Det gäller även att ta till vara på platsens unika identitet.

Locka en bred demografi

Genom att fokusera på att skapa en inbjudande miljö för unga, gamla och promenerande att besöka platsen skapas förutsättningar för en bred användarbas.

Lydon (2012b) formulerar fem parametrar för framgångsrik taktisk urbanism:

Vision

Visionen är ett genomtänkt tillvägagångssätt som går att upprepa och vars mål är att främja långsiktig förändring. Framtidsvisionen fungerar som det långsiktiga målet mot vilket kortsiktigare experiment arbetar mot.

Sammanhang

Lokalt förankrade idéer för lokala förhållanden. Ingen plats är den andra lik, därför finns aldrig någon ideal lösning. Därför är en förståelse för det lokala sammanhanget och människorna i det viktig.

Flexibilitet

Kortsiktiga lösningar som kan förbättras under tiden gör att man har utrymme att misslyckas och värdera erfarenheter för kommande steg i utvecklingen.

Värde

Liten ekonomisk risk kan potentiellt erbjuda stor belöning.

Gemenskap

Utveckling av socialt kapital och skapandet av organisationskapacitet.

Temporär användning i Berlin

Många faktorer har bidragit till den stora andelen av temporära initiativ i Berlin. Dessa, samt exempel på olika typer av temporär användning, förklaras i följande stycken.

Det nya Berlin - En ouppnådd dröm

Berlin är till stor del formad av sin historia av tudelning, med två ideologier i opposition till varandra. Muren som en gång delade staden fixerade stadens form och förhindrade dess utbredning fram till murens fall (Häußermann och Siebel 1991). Stadsutvecklingen åren närmast återföreningen präglades enligt Hain (1997) av skrytbyggen i stadskärnan på platser som varit obebbyggda sedan andra världskriget. Exempelvis kring Potsdamer Platz och Friedrichstraße.

Tiden efter Tysklands återförening var enligt Colomb (2012) fylld av optimism, då man räknade med att Berlin skulle bli ett globalt ekonomiskt centrum i paritet

med London och New York. Något som ännu inte blivit verklighet. Hon pekar på en bostadsbubbla åren som följde stadens återförening, följt av negativ ekonomisk utveckling sedan mitten av 1990-talet. Detta ledde till att Berlin nästan var bankrutt 2001 och 2010 hade en skuld på uppskattningsvis 60 miljarder euro. Colomb påpekar att stadens historiska arv av krig och uppdelning, samt dess låga utvecklingstakt både befolkningsmässigt och ekonomiskt har lett till ett stort överskott på tomma tomter och oanvända platser runt om i stadslandskapet.

Enligt CORDIS (2003), har Berlins ekonomiska kris även lett till en kollaps på fastighetsmarknaden. Detta har i sin tur kraftigt påverkat utvecklingen av nya fastigheter negativt, då ett överskott av oexploaterad mark och tomma lokaler gjort att många fastighetsägare och byggherrar istället för att investera väntar på bättre tider. Som en följd av detta har enligt CORDIS temporär användning på denna typ av platser vuxit fram som en reaktion på krisen.

Förutom finansiella faktorer kan den ökade urbaniseringen även tillskrivas en roll i uppkomsten av temporära medborgarinitiativ. Fischer (2014) påpekar att trots att städernas befolkning ökar finns fortfarande stora oanvända ytor som de nyinflyttade tar i anspråk. Fischer påpekar även att den symptomatiska utflyttningen från andra städer även lämnar efter sig många tomma ytor där initiativ kan vara uppstå.

Från industri- till kulturstad

Häußermann och Siebel (1991) skriver att Berlin har växt fram som en industristad och stadens transformation till informationsekonomi har lett till hög

arbetslöshet på grund av att en stor del lågutbildade arbetare har svårt att hitta jobb. Detta bekräftas av Colomb (2012) som även lyfter fram kulturindustrin om den snabbast växande ekonomiska sektorn som år 2006 sysselsatte 10 procent av den arbetsföra befolkningen och representerade 21 procent av stadens BNP. Colomb ser detta som ett resultat av billiga bostäder och lokaler samt att en stor koncentration av konstnärer och alternativkultur lockat fler likasinnade till staden.

Bishop och Williams (2012) menar att det finns en korrelation mellan den kreativa miljön och temporär användning och påpekar att kultur och kreativitet ses som en viktig ingrediens i en levande post-industriell stad som förutom gallerier även för med sig klubbar, barer och caféer. Arlt (2006) tillskriver den temporära användningen en stor roll i framväxten av Berlins kulturliv. På grund av en osäker arbetssituation lockas många kreatörer till billiga hyror och därigenom enklare boende och verksamhetsformer.

Stadsdelsförnyelsen av Reuterkiez

Sedan millennieskiftet använder Berlin temporära initiativ som ett sätt att marknadsföra staden som en kreativ och spännande miljö (Colomb 2012). Detta står i motsats till hur staden framställdes i broschyrer och officiella dokument åren efter murens fall, då fokus snarare låg på prestigeprojekt med önskan att göra Berlin till ett globalt finansiellt centrum. Staden ser numera positivt på medborgarinitiativ genom temporär användning då dessa ses som en billig möjlighet att skapa en unik identitet.

Brammer (2008) exemplifierar ett fall där temporär användning användes som motor i en stadsdelsomvandling. Ett treårigt projekt sätts 2006 i Berlins stadsdelen Neukölln i ett område med omkring 18 000 invånare som kallas Reuterkiez. Målet med projektet var att minska områdets dåliga rykte genom temporär användning samtidigt som man önskade skapa goda förutsättningar för den kreativa industrin. Projektet var delvis finansierat av EU och tre olika typer av temporär användning tilläts:

Startanvändning

Bestod av nystartade företag, projekt och föreningar som var införstådda med den korta tidsrymden som sågs som en testperiod. Vid lyckat avslut av denna fas kunde avtalet förlängas och bli permanent.

Interimanvändning

En plats ställdes till förfogande under en begränsad tid för temporär användning, ingen uppföljning om förlängning av kontraktet skedde.

Evenemangsanvändning

Festivaler, utställningar och liknande.

Projektet visade enligt Brammer (2008) att områdets status ökade samt att drygt 200 nya arbetstillfällen uppstått i stadsdelen. 66 procent av dessa var knutna till de kreativa näringarna. Därtill drogs slutsatsen att "startanvändning" var en lyckad hyresform som stod för 84 procent av de tre som erbjöds. Den gav möjlighet till långsiktigare investeringar. Trots att formen kräver nya och flexibla hyresavtal sågs den som ett bra första steg för nyetablering.

Man såg enligt Brammer (2008) störst inverkan i projektet på en plats där ett "designkluster" med fokus på mode, konst och designkontor etablerade sig. De arbetade tillsammans mot gemensamma sociala, kulturella och ekonomiska mål.

Gentrifieringsproblematiken

Genom att en kapitalstark medelklass lockas till platser som tidigare dominerats av samhällets mindre bemedlade finns en risk för höjda hyror och en utveckling som leder till att områdets ursprungliga invånare trängs ut, så kallad gentrifiering.

Bishop och Williams (2012) ser ett dilemma när det kommer till att främja den kulturella delen av ekonomin eftersom den ofta växer underifrån, utan inblandning av formell stadsplanering. Det finns en risk att från planeringshåll initiera en oönskad gentrifiering som koncentrerar sig på kosmetiska faktorer och missar långsiktiga sociala investeringar, skriver de.

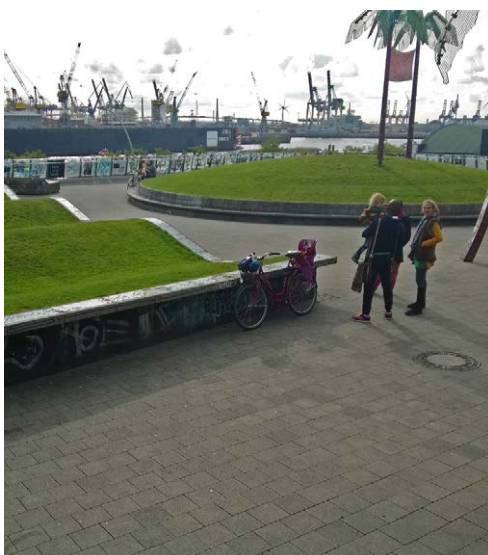
Mediaspree kontra Megaspree

Ett exempel på hur gentrifieringen tagit sig uttryck i Berlin är i dess nattklubbsskultur och musikliv, som enligt Krauzick (2007) dragit nytta av den stora tillgången på temporära kontrakt. I synnerhet i det forna Östberlin, längs berlinmurens utbredning, vars stora billiga lokaler enligt Krauzick fungerade som lekstugor för Berlins alternativa musikrörelser. Enligt Colomb (2012) har detta lett till att stora musikföretag som Universal och MTV etablerat sig på platsen som fått smeknamnet "Mediaspree". Hon nämner att denna kommersialisering av alternativkulturen har skapat spänningar då många upplever att storföretagen parasiterar på den alternativa scenen.

Bild 8: Affischer för Megaspree, rörelsen som är kritiska till utvecklingen längs floden Spree's strand. Texten på övre bilden lyder "Politiker kommer och går - Våra krav består". På den nedre "Till investarna på Ohmstraße: Här har Berlinsk klubbkultur funnits i årtionden. Vi ber om ta hänsyn till detta i ert bostadsrättsbyggande" (2014).

Bild 9+10: Park Fiction, Hamburg är ett exempel på en park som initierats genom temporär användning, som en reaktion mot vad som upplevdes som en alltför toppstyrd planering (2013).

Protest genom temporär intervention

Forsell (2014) berättar att protesterna mot Mediaspree i början av 2000-talet präglades av uppenbart temporär användning av marken som var tänkt att exploateras. Istället för mediakoncerner flyttade konstnärskollektiv och barer in i träskjul längs stranden vilket i sin tur drog till sig stora mängder unga människor och turister. Detta fick paradoxalt nog till följd att fastighetspriser höjdes samt att staden fick upp ögonen för platsens befintliga kvaliteter. Protesterna har enligt Colomb (2012) på kort sikt påtvingat förändringar i de föreslagna planerna.

I Hamburg har liknande utveckling varit mer påtaglig än i Berlin enligt Bishop och Williams (2012). Den genom övergripande planer planerade stadsdelen HafenCity påbörjades 1997 som ett stadsutvecklingsprojekt som syftade till att konvertera det centrala hamnområdet till kulturellt centrum och livsstilsboende. Initiativet möttes enligt av stort motstånd av konstnärer och intressegrupper i den närliggande stadsdelen S:t Pauli som organiserade sig i en motståndsrörelse. Genom ett omfattande arbete presenterade gruppen en alternativ plan för området där "Park Fiction" var en av hörnstenarna. Parken började tidigt användas och staden implementerade "Park Fiction" i sin plan 2005. Flertalet protester har följt stadens föreslagna exploatering vilket har fått Hamburg att tona ner marknadsföringen för att locka nya kreatörer till staden för att istället fokusera på den kreativitet som redan existerar. Genom att starta en dialog mellan intressegrupper och stadsförvaltningen har en större förståelse för stadens inneboende kvaliteter.

Bishop och Williams (2012) anser att exempel från Berlin och Hamburg belyser värdet av den kreativa miljön på plats och ser temporär användning som ett sätt att främja den.

Dialog lindrar effekterna

Problemen som gentrifiering för med sig kan delvis lösas genom att en starkare samordning av temporära användare menar Colomb (2012) och ger Arena-komplexet i Berlin som ett positivt exempel. Området som består av flera större byggnader vid floden Sprees strand byggdes på 1920-talet som en bussdepå. Platsen har genomgått en omvandling från ockupation av ett konstnärskollektiv 1995 till ett omfattande nöjeskvarter där grundanvändningen/användarna fortfarande finns kvar trots omvandlingen till en permanent och kommersiell form. Enligt Madanipour (2006) kan effekterna av gentrifiering kan lindras genom att skapa tillgängliga offentliga platser som inkluderar många grupper i samhället vilket ökar integrationen grupperna emellan.

Kommunens roll

Fischer (2014) menar att man från kommunalt håll i Berlin har goda erfarenheter med att arbeta i flexibla former för att ta hänsyn till temporär användning. Han nämner att man under planeringen av Tempelhofer Feld arbetade mycket i samarbete med och integrerat mellan de kommunala instanserna. Genom att örnamärka platser för särskilda ändamål kunde konflikter mellan initiativtagare undvikas. Lyckade initiativ implementerades sedan långsiktigt i platsens användning.

Berlins stadsförvaltning arbetar på flera sätt för att underlätta för temporär användning (Overmeyer et al. 2007). Eftersom i princip samma regler gäller för temporär som permanent användning har man från kommunal nivå stora möjligheter att underlätta temporär användning menar de och pekar på möjligheten att skapa flexibla hyreskontrakt som både markägare och stadens invånare kan dra nytta av. Dessutom tillåts mindre så kallade "flygande byggnader" utan bygglov om utformningen tillåter enkel nedmontering.

Enligt Overmeyer et al. (2007) kan finansiellt stöd från kommunalt håll tjäna staden även i dåliga ekonomiska tider då mycket av arbets- och underhållskostnader kan lämnas över till initiativtagare och användare av platserna. Ett exempel på sådant stöd kan helt enkelt vara att kommunen låter tomten vara hyresfri i utbyte mot förvaltning. Ett annat kan vara att betala initiativtagare som i exemplet skateparken Mellowpark där stadsdelsförvaltningen inom ramen för ungdomsbudgeten försåg parken med två heltidstjänster för att hålla parken igång. Genom små investeringar kan även kommunen bidra med enklare infrastruktur och byggnation till projekt för att garantera en säker miljö, menar de.

Exempel finns också på hur kommunen har fått medla mellan markägare och temporära användare för att få fram en ömsesidig lösning skriver Overmeyer et al. (2007). De föreslår att en databas av lediga tomter och lokaler upprättas av kommunen. I Berlinstadsdelen Marzahn-Hellersdorf har även en koordinationsenhet inrättats för att genom sin lokalkännedom kunna skapa

förutsättningar för temporär aktivitet på de tomma tomter som uppstått i och med omfattande rivning av skolbyggnader i stadsdelen.

Overmeyer et al. (2007) uppmärksammar kommunens roll i att marknadsföra idén om temporär användning. Detta kan ske genom att bjuda in medborgare till diskussioner om utvecklingsmöjligheter. Tävlingar kan anordnas för att få fram nya idéer för hur man kan använda en plats. Som alternativ till tävlingar kan kommunen motta förslag, där idéerna kan anpassas och infogas i övergripande strategier. De menar också att kommunen har möjlighet att fysiskt markera oanvända platser för att uppmärksamma invånarna om att de finns och är tillgängliga för vidareutveckling genom temporär användning.

Enligt Fischer (2014) är ett tydligt ramverk samt en arbetsprocess som bygger på samarbete mellan olika aktörer från både kommunalt- och initiativtagarhåll underlättar ett gott resultat när temporär användning ska implementeras i den kommunala planeringen.

Sammanfattning och tolkning av litteraturstudie

Den ekonomiska strukturomvandlingen, finanskrisen och den ökade urbaniseringen ställer västvärlden inför utmaningar inom stadsplaneringen. En oviss ekonomi kan leda till långa tidsrymder mellan planering och exploatering. Samtidigt upplevs ofta den traditionella planeringsmodellen alltför rigid och ej tillåtande för förändrade förutsättningar. Därför har ett behov av mer flexibla planeringsmetoder uppstått på senare år. Här har visioner med större flexibilitet blivit ett sätt att möta en föränderlig omvärld med ett mer öppet och tillåtande planeringsdokument. Samtidigt har ett ökat intresse både från markägare och stadsplanerare riktats mot temporär användning. Temporär användning har alltid varit en del av städernas utveckling och kan idag vara ett sätt att i väntan på exploatering inte bara nyttja marken, utan även utveckla dess framtida användning.

Genom ett mer flexibelt förhållningssätt kring zonerings och övergripande planering kan temporär användning underlättas och införlivas i planprocessen. Exempel från Tyskland har visat att värden kan uppstå som är svåra att skapa på planeringsbordet. Temporär användning kan exempelvis hjälpa till att ge städer och stadsdelar ett socialt lyft och en attraktionskraft för turister och investerare. Aktiviteter som har en mer informell natur och ofta hamnar utanför traditionell planering såsom replokaler, nattklubbar och loppmarknader får utrymme. Dessa aktiviteter kan bidra positivt till stadslivet.

I ett postindustriellt Europa där många industriområden omgestaltas till kontors- och bostadsområden kan konflikter uppstå när lokalbefolkningen upplever att besluten fattas över deras huvuden. Dessa konflikter kan motverkas om utvecklingsprojekt förankras lokalt med invånarnas medverkan. Medborgarinitiativen är även beroende av stöd från formella planinstitutioner.

Taktisk urbanism växer i västvärlden fram som en reaktion på tiden vi lever i, och de rigida planeringsformerna. Genom taktisk urbanism kan invånare på ett enkelt men konkret och kraftfullt sätt på legal eller semi-illegal väg påvisa nyttan i en önskvärd förändring av sin närmiljö. Inom taktisk urbanism inkluderas även många abstrakta värden som skapandet av en social gemenskap.

Den temporära användningen har präglat Berlins stadsbild sedan Tysklands återförening och har av stadsplaneavdelningen börjat ses som en tillgång snarare än ett problem. Lyckade kommuninitierade projekt så som upprustningen av Reuterkiez står i kontrast till de mer aktivistbetonade rörelserna kring floden Sprees strand.

Här kan man se behovet av kommunens medlande roll, där temporär användning kan användas på ett taktiskt sätt för att uppnå förändring. Exemplet Mediaspree och konflikterna som uppstod i samband med att kommunens framtidsdröm krockade med stadsinvånarnas kan visa på en brist på lyhördhet från stadsplanerare och politiker gentemot staden de är tänkta att representera.

Genom att kombinera lärdomar från både taktisk urbanism såväl som arbetet med temporär användning i Berlin kan riktlinjer för en utvecklingsprocess som utgår från medborgarinitierad temporär användning utvecklas. Jag har valt att dela upp ramverket i två axlar där den ena radar upp viktiga parametrar som tas upp i litteraturen, medan den andra delen är en processbeskrivning indelad i fyra faser längs en tänkt tidsaxel.

På så vis kombineras en övergripande strategi för en plats utveckling med taktik för att stödja temporära medborgarinitiativ som svarar för platsens potential och medborgarnas behov.

Verktyg

Det finns flera konkreta tillvägagångssätt som framkommit i litteraturen som är lämpliga för en planerare att använda i projekt som involverar temporär användning. Dessa har delats upp i tre huvudkategorier; ekonomi och byråkrati, identitetsskapande samt lokal förankring (se fig. 2). I dessa tre huvudkategorier finns fyra parametrar vardera. Dessa som stundtals går in i varandra men har separerats för att inte utelämnas något väsentligt.

Ekonomi och byråkrati

I denna kategori storteras faktorer som rör kontraktsformer, måldokument och ekonomiskt risktagande.

Liten ekonomisk risk

Att utnyttja mark för temporära ändamål innebär *liten ekonomisk risk* för både initiativtagare och markägare menar Bishop och Williams (2012). Att initiera temporär användning när tidshorisonten för vidare exploatering är lång behöver

inte initialt innebära några större kostnader. Lydon (2012b) menar att små investeringar potentiellt kan erbjuda stor belöning.

Flexibilitet

Att genom planprocessen bejaka *flexibilitet* genom enkla och kortsiktiga lösningar uppmuntras experimentlusta som bidrar med kunskap och erfarenheter för vidare utveckling (Bishop och Williams 2012; Lydon 2012b).

Tydliga ramverk

Genom *tydliga ramverk* som förklarar kommunens, markägarens och initiativtagarens roller ges goda grunder för dialog och samarbete (Fischer 2014). Därtill gör tydliga kontraktsformer att man från startskedet tydligt definierar avsikten och omfattningen av ett initiativ (Brammer 2008).

Visionsbaserad målbild

En *visionsbaserad målbild* kan enligt Mandanipour (2006) göra att utvecklingen på platsen kan styras i en önskad riktning samtidigt som den tillåter agilitet. Lydon (2012b) menar man med visionen kan arbeta med kortsiktiga steg för att nå en konkret gemensam målbild.

Målbilden behöver inte vara definitiv, men ses som en riktlinje för vilken användning som i framtiden ska ske på platsen. Genom tydlighet om vad platsen är tänkt att bli i framtiden kan konflikter undvikas. När målbilden är uppnådd kan den ses som övergången från övervägande temporär till permanent användning.

Identitetsskapande

För att skapa intresse och användning på en yta måste den få en identitet och plats i den omgivande staden. Detta kan underlättas på flera sätt.

Kortfristiga evenemang

Genom *kortfristiga evenemang* kan människor från både närområdet och utifrån lockas till platsen vilket gör att den integreras som en del i sin omgivande miljö.

Kulturlivet som motor

Genom att använda *kulturlivet som motor* för att initiera användning på platsen får även den omgivande stadsmiljön en viktig ingrediens för en levande stadsbild (Bishop och Williams 2012; Brammer 2008; Arlt 2006).

Experimenterande

Den temporära aspekten ger möjlighet att tillåta *experimenterande* och därmed prova på vad man i ett traditionellt projekt skulle tvekat på. Experimentlustan kan i sin tur kan skapa värde och identitet på platsen (Floris 2014).

Dragningskraft

Roberts (2014) talar om *dragningskraft* för att beskriva de aktiviteter som lockar människor, och får dem att bjuda in fler. Han anser att man bör se platsens befintliga identitet som en tillgång.

Lokal förankring

För att skapa en levande plats med god förankring i sin omgivning krävs inte bara en känsla för det fysiska rummet utan även en förståelse för lokala förhållanden samt en förmåga att engagera den lokala befolkningen. Detta kan uppnås på flera sätt.

God lokalkännedom

God lokalkännedom gör att man ser värden på platsen som inte nödvändigtvis är uppenbara vid en första anblick (Arlt 2006). Eftersom det inte finns några typlösningar är det viktigt att förstå de lokala behoven för en specifik plats (Lydon 2012b). Denna kännedom kan fås genom att engagera lokalsamhället vilket enligt Madanipour (2006) även kan minska effekterna av gentrifiering genom att öka integrationen mellan olika grupper.

Locka bred demografi

Roberts (2014) menar att om platsen har förmågan att *locka bred demografi* av unga och gamla kan den även skapa en inbjudande miljö för andra användare.

Tillgänglighet

Tillgänglighet skapas genom skyltning och god anslutning till den övriga staden Roberts (2014). Det är även viktigt att platsen i sig är utformad så att den går att uppehålla sig på, liksom att den är barriärfri för funktionsnedsatta personer. Platsen ska även vara socialt tillgänglig. Alla medborgare ska känna sig välkomna till vistelse, platsen får inte gynna en grupp på bekostnad av en annan.

Trygghet

Ett område som upplevs som öppet och rent inger även *trygghet* vilket enligt Roberts (2014) bjuder in till vistelse.

Processmodellen

För att illustrera hur en process som involverar temporär användning kan se ut har jag valt att dela in utvecklingen i fyra faser som utan att vara skarpt avgränsade i tid ändå representerar olika steg mot projektets mål. Dessa är; initiering, utveckling, etablering och slutfas. Indelningen är en tolkning av litteraturstudiens exempel och är tänkta att fungera generellt för denna typ av projekt. Jag har medvetet valt att inte fastslå några tidsspann då jag tror att det kan hämma ett projekts flexibilitet.

De tre huvudverktögen tar upp fyra parametrar vardera som i litteraturen framstått som viktiga faktorer i projekt som involverar temporär användning. I de faser där de upphör att spela en avgörande roll för projektets framtid har jag valt att ta bort dem ur tabellen för att föreslå att fokus läggs på de kvarvarande, se fig. 2.

Uppdelningen i figuren visar att samtliga parametrar är viktiga initialt, men vartefter processen fortlöper kan exempelvis en högre ekonomisk risk tillåtas om projektet visar en positiv utveckling. Detsamma gäller flexibiliteten som blir mindre relevant när de temporära projekten övergår till permanent form.

Temporära projekt kan starta med eller utan iblandning av kommun eller markägare. I detta fall är perspektivet kommunen som markägare med intresse att främja medborgare till att engagera sig i temporära projekt.

Initieringsfas

Initieringsfasen syftar främst till att göra platsen offentlig och/eller att göra att den får en naturlig plats i grannskapet. Här kommer samtliga verktyg till hjälp. Det blir ett första test för att se om ett intresse för temporär användning finns på platsen. Om det visar sig lyckat är det av vikt att

snart gå över till utvecklingsfasen. Genom att initialt använda kortfristiga evenemang kan platsens potential uppmärksammas och en identitet skapas för framtida användare och initiativtagare. Kulturlivet kan hjälpa till att skapa identitet genom kortare utställningar eller konserter som lockar besökare att upptäcka platsen. Kulturutövare kan lockas av miljön, låga hyror och är villiga att acceptera kortvariga kontraktsformer.

Utvecklingsfas

I denna fas förlorar de kortfristiga evenemangen sin betydelse jämfört med innan. Nu börjar kontakter etableras mellan olika initiativtagare som börjar experimentera med vad de kan utnyttja platsen till. Framförallt kulturella aktiviteter lyfts fram då det kan skapa ytterligare intresse från människor som annars inte skulle besökt och därmed inte fått upp ögonen för platsens potential.

		INITIERINGSFAS	UTVECKLINGSFAS	ETABLERINGSFAS	SLUTFAS
EKONOMI OCH BYRÅKRATI	Liten ekonomisk risk				
	Flexibilitet				
	Tydliga ramverk				
	Visionsbaserad målbild				
IDENTITETS-SKAPANDE	Kortfristiga evenemang				
	Kulturlivet som motor				
	Experimenterande				
	Dragningskraft				
LOKAL FÖRANKRING	God lokalkännedom				
	Locka bred demografi				
	Tillgänglighet				
	Trygghet				

Figur 2: Processmodell.

Etableringsfas

Denna fas är tänkt att fördjupa relationerna mellan markägare och initiativtagare. På så vis kan de under tidigare faser etablerade initiativen bli mer långvariga. Det kan leda till överenskommelser och investeringar som gynnar alla parter. Kulturen är inte längre platsens huvudattraktion utan har blivit en av många på platsen.

Slutfas

Slutfasen är den vision som projektet strävat efter. Påpekas bör att när processen nått slutfasen behöver det inte innebära slutet för platsens utveckling. Platsen kan även i fortsättningen utvecklas med en tillåtande attityd till temporära initiativ. Här är tydliga ramverk fortsättningsvis viktiga. Platsen går dock från att karaktäriseras av temporär användning till att domineras av permanent användning. Därför minskar flexibilitetens betydelse. Experimenterandet går hand i hand med flexibiliteten som också förlorar betydelse på platsen vartefter initiativtagare har visat intresse för att permanenta verksamheter på platsen.

Genom att platsen besitter en dragningskraft även efter att målbilden är uppnådd kan dess verksamheter fortsatt ha en relevans för staden. Platsen är nu så etablerad att aktivt identitetsskapande inte behövs.

Målet med att processen förankras lokalt under hela processen är att skapa en levande plats som är relevant för sitt närområde. På så vis kan platsen verka inkluderande och därmed gynna integration samt lindra gentrifieringens dåliga sidor.

FALLSTUDIE

Reststoff zu Rohstoff
Kooperation mit der Material Mokka
mitten im recycelte Materialumfeld
Immer verfügbar:

MARKISCHES

ISCHES

ISCHES

Stadsodlingen Prinzessinnengarten ligger centralt i stadsdelen Kreuzberg. Här har volontärarbetare skapat en offentlig plats som kombinerar matproduktion med utbildning. Staden beslutade 2012 att inte sälja tomten och låta Prinzessinnengarten vara kvar. Föreningen Nomadisch Grün hyr tomten för 2300 euro i månaden och står för förvaltningen, arrangerar kulturevenemang, workshops samt driver ett kafé (Ring 2013).

Bild 11: Prinzessinnengärten 2014

Stadsdelen Neukölln

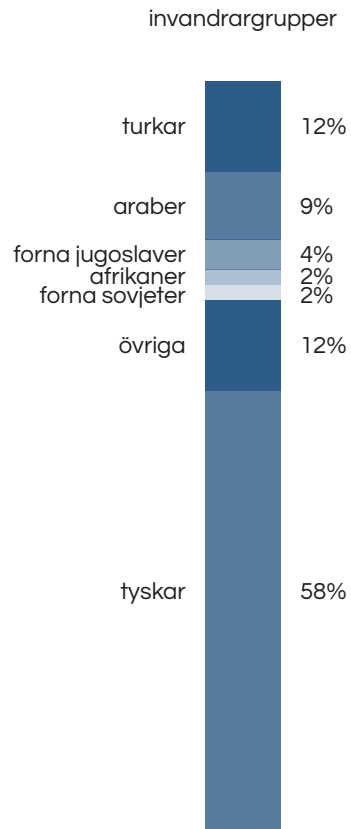
Neukölln ligger omkring fem kilometer söder om Berlins centrala delar och gränsar till stadsdelarna Kreuzberg, Treptow-Köpenick och Tempelhof-Schöneberg. Stadsdelen genomskärs av ringlederna för pendeltåg samt motortrafik.

Norra Neukölln, där platsen för fallstudien ligger, kännetecknas av kompakt stenstad med närhet till den stora stadsparken Tempelhofer Feld. Runt kanalen (Neuköllner Schiffahrtskanal, se fig. 8) är stadsdelens industrier koncentrerade. Södra Neukölln utgörs till större del av modernistisk stadsbyggnad och villaområden.

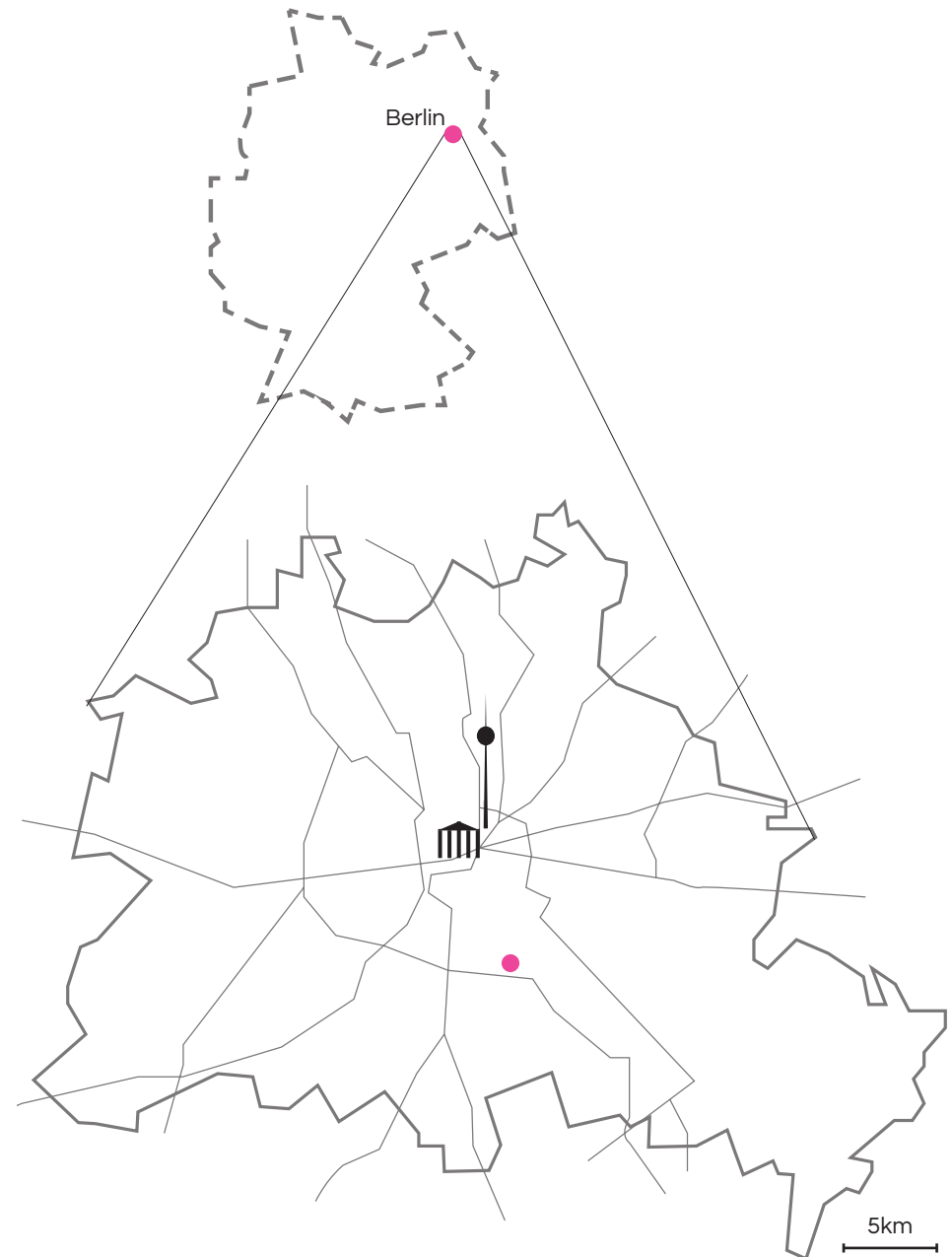
Gatulivet karaktäriseras av caféer, billigare restauranger, grönsakshandel samt kultur- och hembygdsföreningar. Barer och nattklubbar lockar många unga besökare från närliggande stadsdelar som Kreuzberg och Friedrichshain. Stadsdelen är inte präglad av turism i någon större utsträckning.

Neukölln är enligt Europeiska rådet (2014) en av Berlins största stadsdelar, men räknas också som en av de fattigaste regionerna i hela Tyskland. Stadsdelen har den högsta arbetslösheten i Berlin på 13,9% (Bundesagentur für Arbeit 2014).

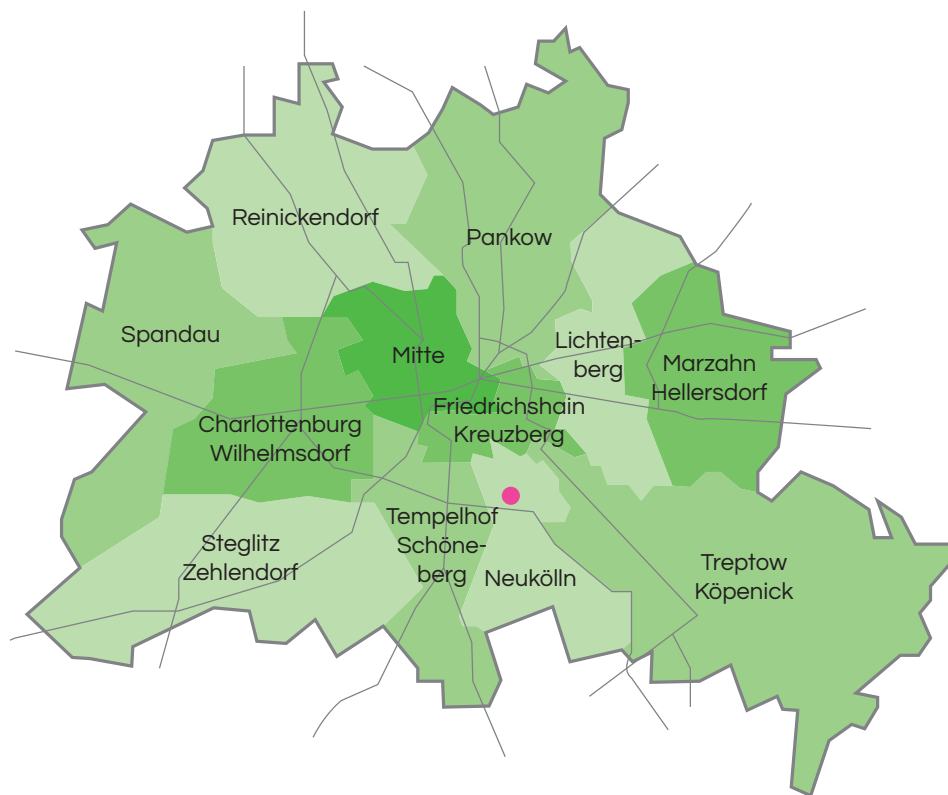
Norra Neukölln, där tomten är belägen beskrivs av SenStadt (2011) som en stadsdel med hög invandrad befolkning som under senare år upplevt en snabb utvecklingsdynamik. Det är även det område som är mest påverkat av invandring i Berlin med människor från totalt 160 länder boende i området (se fördelning i figur 3).

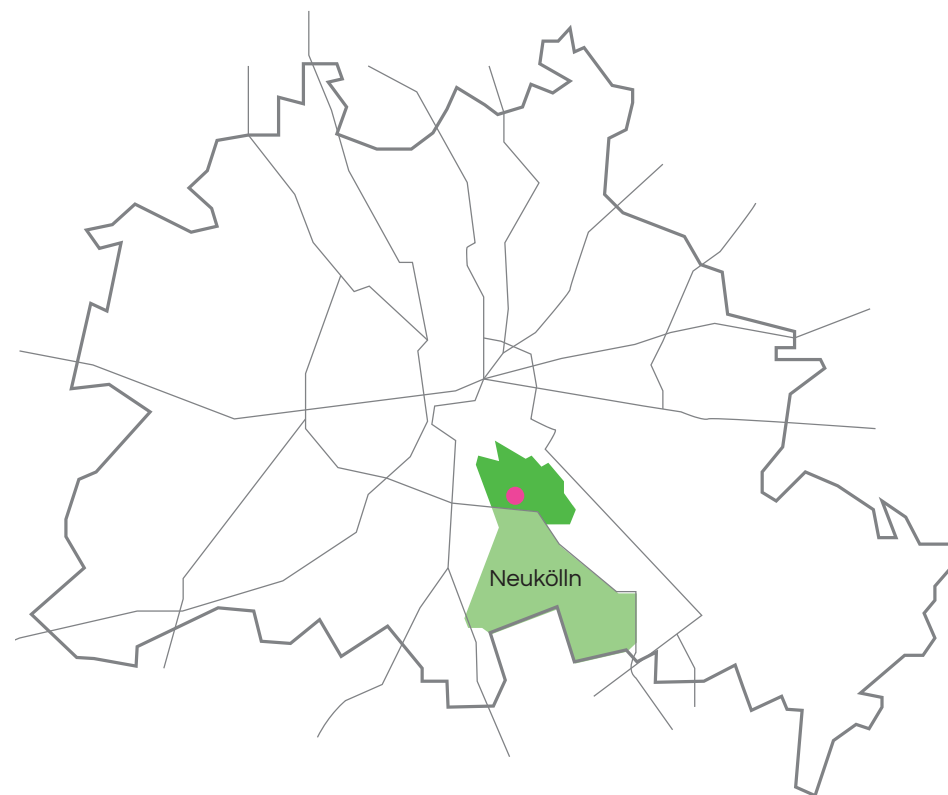
Figur 3: Huvudsakliga befolkningsgrupper i Neukölln (Bezirksamt Neukölln 2013).

Figur 4: Berlins läge i Tyskland samt platsens läge i staden. Linjerna på den nedre kartan visar de största bilvägarna som möts i centrum. Till vänster Brandenburger Tor och till höger TV-tornet, Berlins främsta landmärken.

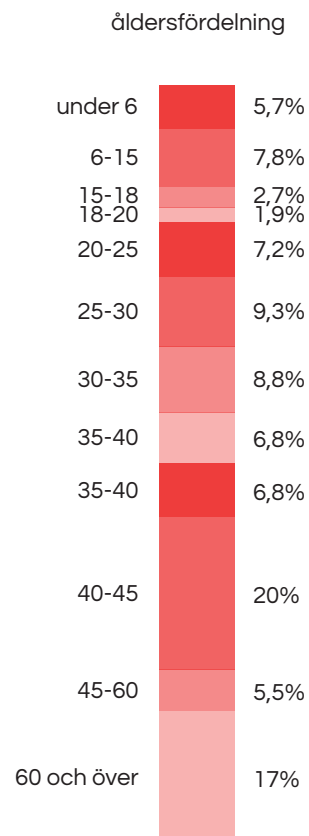
Figur 5: Berlins stadsdelar och tomtens läge i Neukölln.

Figur 6: Uppdelningen norra och södra Neukölln med platsens läge i den norra delen.

5km

Figur 7: Åldersfördelning i Neukölln (Amt für Statistik Berlin-Brandenburg 2012).

Social sammansättning

Av stadsdelens 320 000 invånare är 58% tyskar och 48% har invandrarbakgrund. I vissa delar av norra Neukölln uppgår den invandrade befolkningen till 65% (Amt für Statistik Berlin-Brandenburg 2012). Den etniska och social segregationen är utbredd, men försök att inkludera minoriteternas intressen har skett genom medborgarråd med representanter för olika folkgrupper på initiativ från kommunen (Bezirksamt Neukölln 2009).

Under sextioalet befolkades stadsdelen av gästarbetare, främst från den turkiska landsbygden. De flyttade till gamla slitna byggnader kring Karl-Marx-Straße i Norra Neukölln (se fig. 6). Området stod till stora delar tomt då tyska familjer flyttat söderut till nybyggda villor eller höghus i södra Neukölln. Under 80- och 90-talet kännetecknades invandringen av flyktingar från arabvärlden, främst Libanon, Palestina och Syrien. De tog ofta över bostäder som Turkiska familjer lämnat då de flyttat till mer attraktiva områden i södra Neukölln. Många arbetade på fabriker i området som nu är nedlagda (Bezirksamt Neukölln 2009).

I Norra Neukölln där platsen för fallstudien är belägen bor 50% av hela Neuköllns befolkning. 65% av befolkningen i Norra Neukölln är invandrare. (Bezirksamt Neukölln 2013). Södra Neukölln befolkas till större delen av tyskar.

Låg utbildning i området beskrivs som ett problem då många barn ärver sina föräldrars låga utbildningsnivå, samtidigt som familjer som efterfrågar bättre utbildning flyttar sina barn till skolor i andra stadsdelar (Bezirksamt Neukölln 2009).

IBA Berlin 2020

Den internationella byggutställningen (Internationale Bauausstellung), förkortat IBA är en i Tyskland återkommande utställning som koncentrerar sig på arkitektur och stadsbyggnad. Utställningen utgår från ett tema som präglar olika stadsutvecklingsprojekt. IBA var tänkt att år 2020 vara lokaliserad i Berlin, men på grund av stadens dåliga ekonomi genomfördes endast förstudier och utställningen kommer istället äga rum i Basel. Förstudierna visar stadens visioner och ambitioner för bland annat Neukölln.

Huvudemat för IBA2020 i Berlin var tänkt att heta "Ytterstad blir innerstad". Med bakgrund av att stadskärnan blir mer och mer attraktiv ökar också hyrorna och klyftan mellan ytter- och innerstad ökar. Därför ville man koncentrera sig på ytterstadens utvecklingsmöjligheter för att göra den konkurrenskraftig gentemot innerstaden (SenStadt 2014b).

Målet med IBA2020 är en blandstad där olika sociala grupper bor sida vid sida i en rumslig, social och etnisk mix. Därför ses det som en nödvändighet att ta tillvara på de impulser som redan finns i norra Neukölln i form företagsamhet, utbildning och ekologi (SenStadt 2014c).

SenStadt (2014c) beskriver Berlins ytterstad enligt fem typologier varav en är "Lapptäckesstrukturer i övergångszoner". Typologin stämmer med den omgivning tomten som är föremål för fallstudien är omgärdad av. De beskriver en miljö där bostadshus, verksamheter, större kontorshus och industrier ligger om vartannat, ofta genomkorsade av en större väg. De betonar att variationen av tomma tomter och byggnader ger många möjligheter till nyskapande stadsbyggnad.

SenStadt (2011) efterfrågar en utveckling specifikt i norra Neukölln (där tomten som behandlas i förslaget ligger) som inkluderar invånarna och uppmuntrar aktivt deltagande för att förhindra polarisering invånarna emellan. Bezirksamt Neukölln (2009) konstaterar att det finns en problematik där vissa, främst nyanlända flyktingar ofta isolerar sig i sina respektive etniska grupp. För att skapa förutsättningar för människor från olika befolkningsgrupper att mötas uppmuntrar därför SenStadt (2011) samarbeten mellan skolor och utbildningsverksamheter och lokala kreatörer, föreningar och fastighetsägare. Som ett bevis för potentialen i Norra Neukölln nämner SenStadt de temporära initiativ som spontant uppstått i stadsdelen.

Tomten och dess omgivning

Tomten är en övergiven sportplats på 1,2 hektar, inhägnad bakom höga stängsel och därmed inte möjlig att beträda. Den är belägen i norra Neukölln mellan ringleden för pendeltåg (S-bahn Ring) och motorvägen A100 (Stadtring). Området karakteriseras av stenstadsbebyggelse väst om tomten och industribetonad verksamhet i öster. Stenstadsbebyggelsen kännetecknas av verksamheter i bottenplan och bostäder samt viss näringsverksamhet så som läkarmottagningar och kontor i de övre planen. Större sammanhängande grönområden i närheten består av främst av kyrkogårdar.

Mot gatan finns en avgränsning i form av ett högt humlebevuxet staket som går runt de delar av tomten som inte spärras av byggnader. Den södra delen karaktäriseras av en större tom husvägg tillhörande ett

bostadshus från sekelskiftet 1800-1900 och en rad med björkar. På tomtens norra sida gränsar den mot två bensinmackar, där även en lägre byggnad står.

Enligt Der Senator für Stadtentwicklung und Umweltschutz ((SfSuU) 1992) bestod kvarteret 1910 delvis av ospecificerad blandanvändning i norr samt ett bostadshus i sydvästra hörnet, i övrigt bestod den av obebyggd tomtmark. 1940 hyste kvarteret Gaubschats bussfabrik och hela den norra sidan av kvarteret var bebyggd med bostadshus. Under andra världskriget användes fabriken som arbetsläger för judiska fångar (Bremberger 2000).

Efter andra världskriget vittnar SfSuUs (1992) kartor om omfattande bombskador på kvarterets byggnader. 1986 års kartor speglar dagens användning med lagerlokaler och utbildningscentrum för BEWAG (sedermera Vattenfall) och den sportplats som idag upptar merparten av tomten.

På följande sidor presenteras området närmast platsen för fallstudien genom en serie kartor.

Översiktskarta

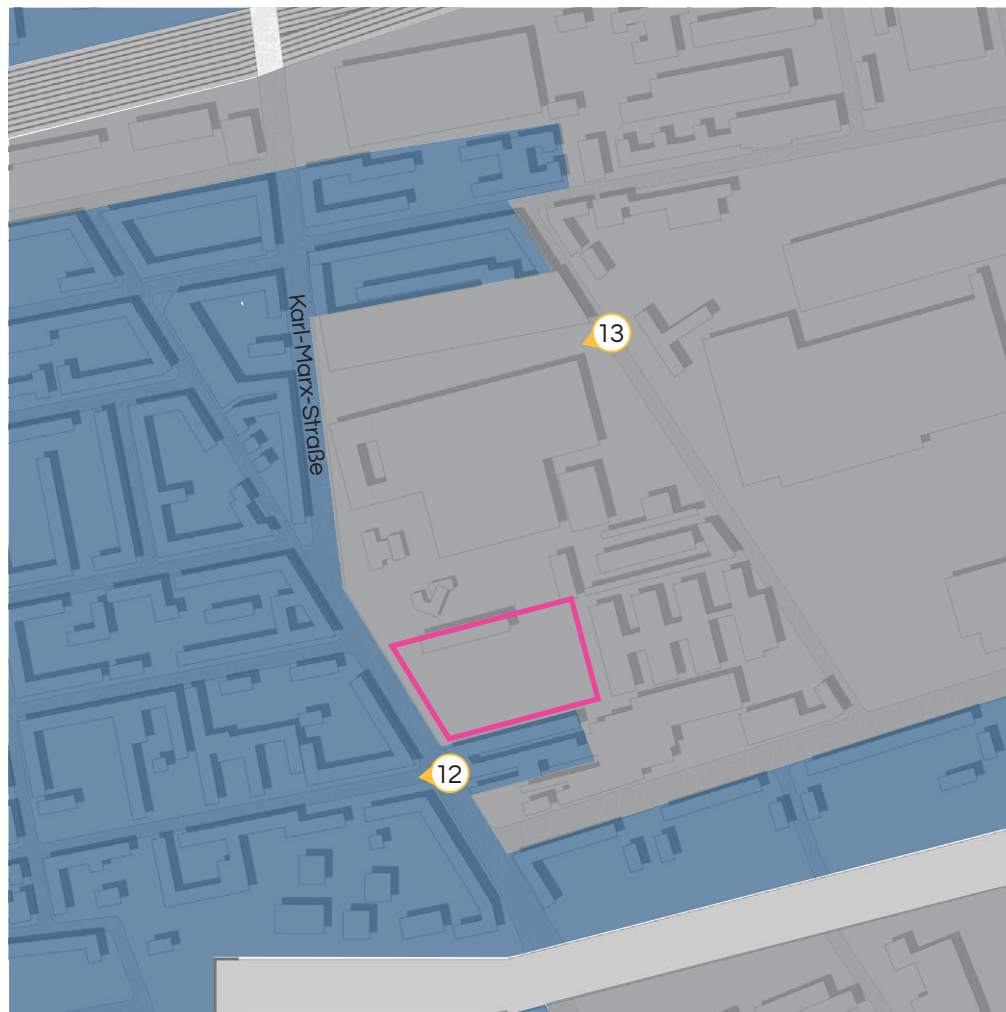

Bebyggelsekaraktär

- stenstadskaraktär
- industrikaraktär

Området karaktäriseras av ett möte mellan storskalig industrikaraktär och en tät stenstadsstruktur med både äldre och nyare byggnader där bostäder utgör huvudanvändningen.

Kilar av traditionell stenstad kan utläsas i industrimiljön, då i form av äldre byggnader från sekelskiftet 1800-1900. Industrin skiftar från större byggmarknader och lagerlokaler till mindre verkstäder.

Figur 9

Bild 12. Klassisk stenstadsbebyggelse från sekelskiftet. Markeringen "12" i fig. 9 visar var bilden är tagen (2015).

Bild 13. Storskalig lagerbyggnad. Markeringen "13" i fig. 9 visar var bilden är tagen (2014).

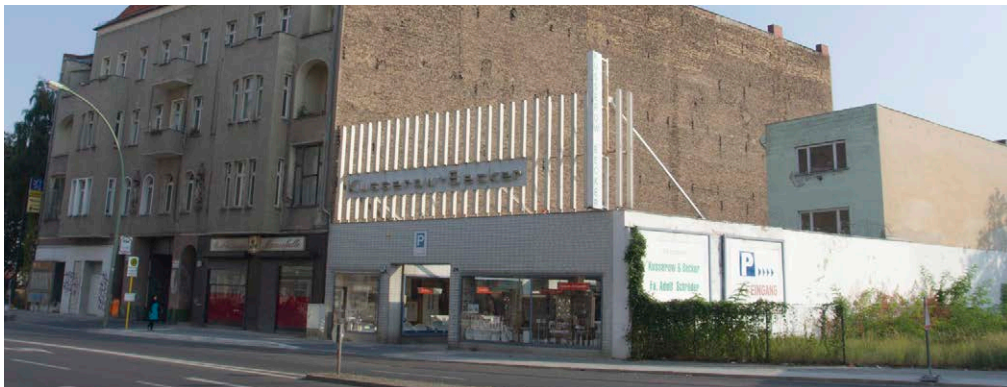

Bild 14. Blandad bebyggelse i form av äldre bostadshus och lägre verksamhetslokaler. Markeringen "14" i fig. 10 visar var bilden är tagen (2014).

Bild 15. Byggmarknad med stor bilparkering. Markeringen "15" i fig. 10 visar var bilden är tagen (2014).

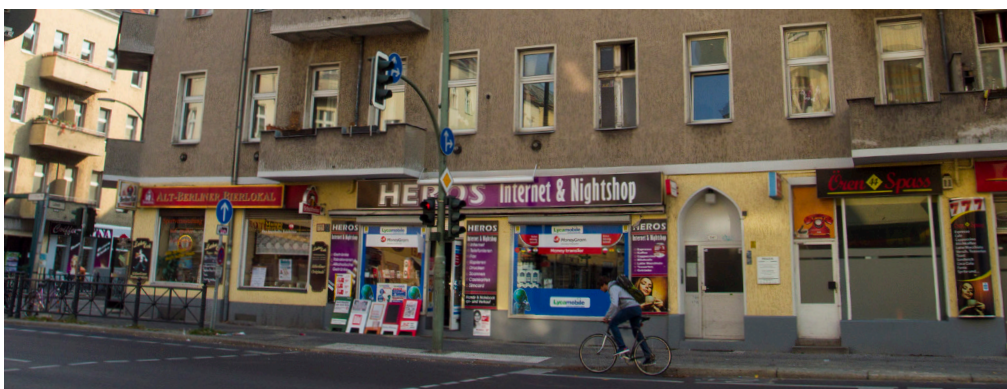
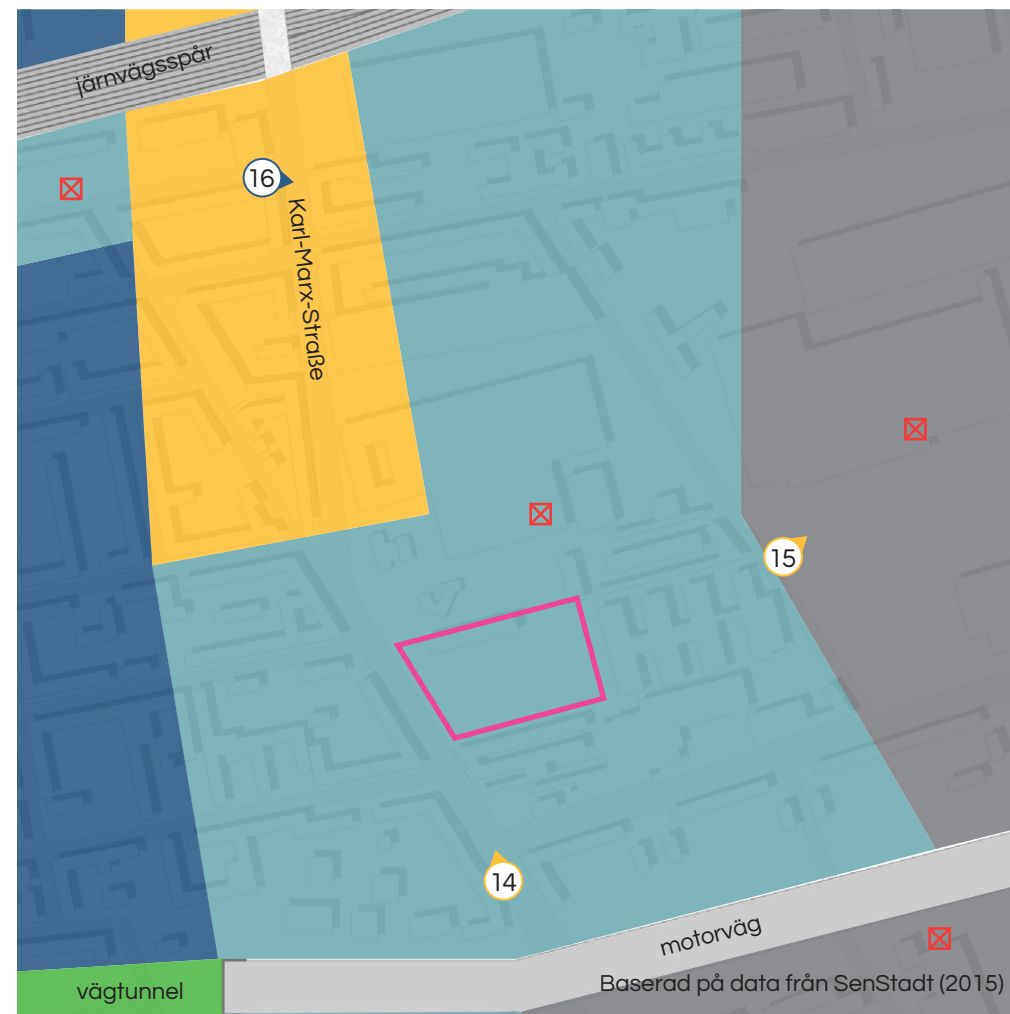

Bild 16. Blandad bebyggelse med hög användningsintensitet längs Karl-Marx-Strasse. Markeringen "16" i fig. 10 visar var bilden är tagen (2014).

Planerad markanvändning

- äldre bostadshus 5-6 våningar
- blandad bebyggelse
- blandad bebyggelse, hög anv.-intensitet
- industri
- grönyta
- ⊠ förorenad mark

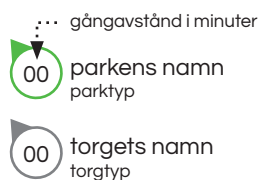
Markanvändningsplanen visar hur stadens planavdelning ser på platsen och dess närmiljö. Den blandade bebyggelsen med hög användningsintensitet längs Karl-Marx-Strasse utgörs av bostadshus med verksamheter i bottenplan. Övergången mellan bostäder och industrimark, där platsen för fallstudien ligger, är klassad som blandad bebyggelse. Industrimarken och den blandade bebyggelsen är markerad som förorenad.

Figur 10

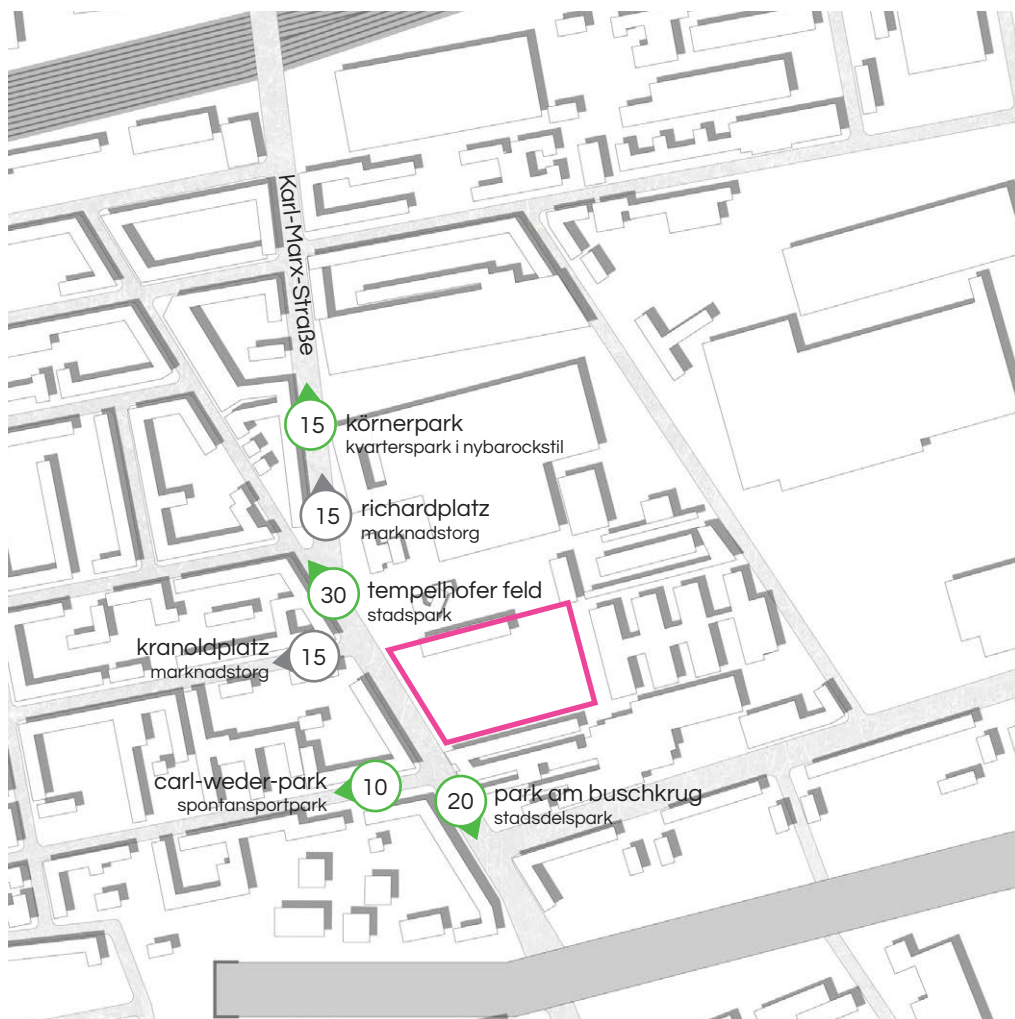

Närhet till offentliga platser

Kartan visar gångavstånd och riktning till de närmaste grö- och torgytorna i området. Torgen kännetecknas av hårdgjorda stenytor avsedda för marknader.

Öster om Karl-Marx-Straße saknas torg och parker helt. De närmaste sammanhängande grönytorna i närheten är kyrkogårdar.

Figur 11

Bild 17. Körnerpark, en sekelskiftespark i nybarockstil (2006).

Bild 18. Kranoldplatz, ett hårdgjort trädombfattet marknadstorg (2007).

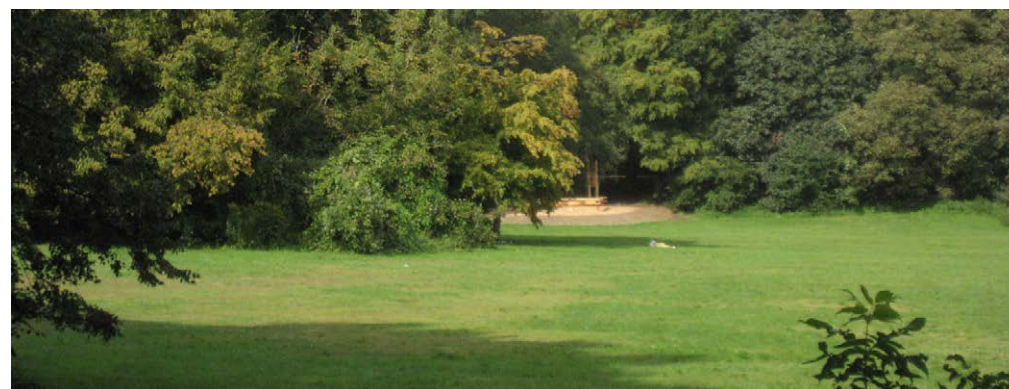

Bild 19. Park am Buschkrug är en stadsdelspark med större öppna gräsytor avgränsade av trädgångar (2011).

Bild 20. S och U-bahnstationen Neukölln (2015).

Bild 21. Cykelbanor på Karl-Marx-Straße (2014)

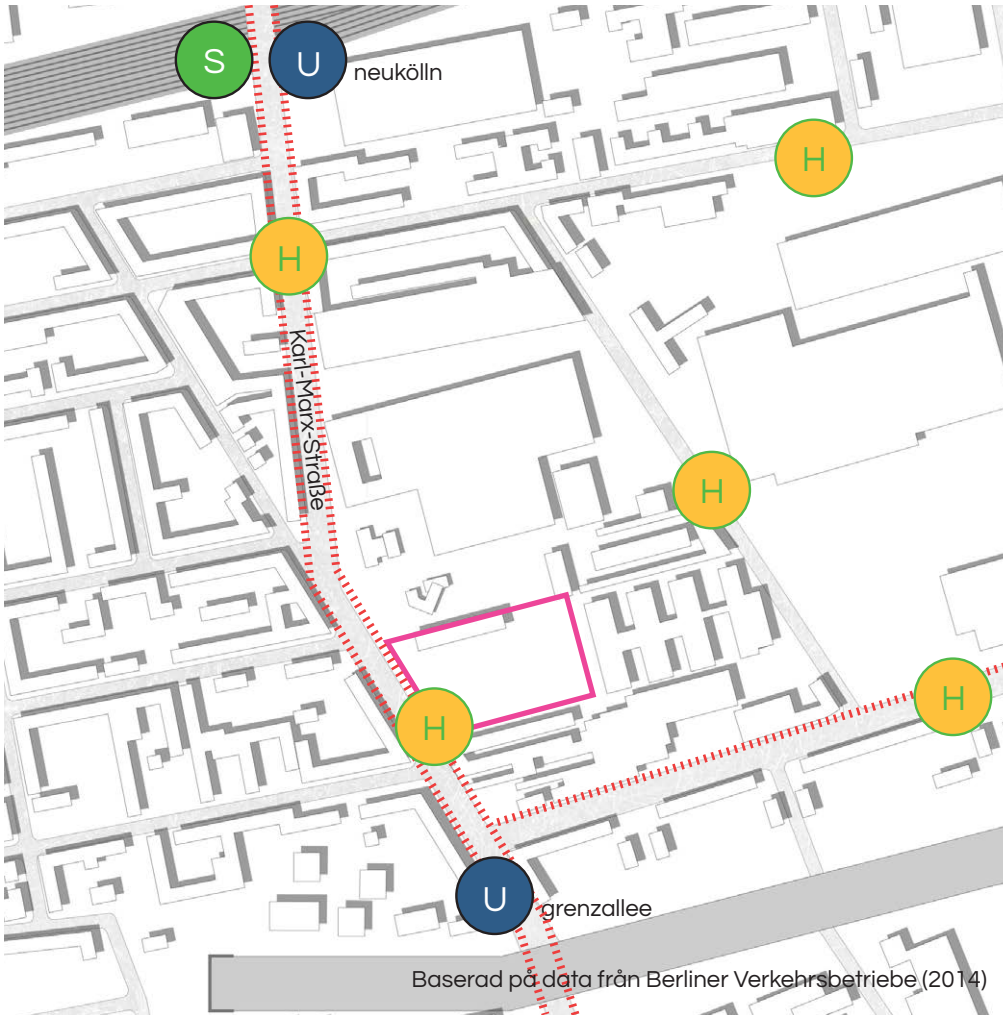
Bild 22. Nedgång till U-bahnstation Grenzallee, den upphöjda motorvägen syns i bakgrunden (2015).

Cykel- och kollektivtrafik

- cykelbana
- busshållplats
- tunnelbana
- pendeltåg

Kommunikationerna är goda då kollektivtrafik finns i form av buss, närhet till S och U-bahnstationen Neukölln samt U-bahnstationen Grenzallee.

Längs Karl-Marx-Straße som förbinder tomten med stadens mer centrala delar finns även cykelbana på vardera sida om gatan.

Figur 12

Bombskador 1945

Kartan visar placeringen av byggnader som tagit skada under andra världskriget. Många tomter har givit plats åt nya byggnader, några byggnader har restaurerats, medan andra endast lämnats som luckor i stadsstrukturen.

Fram till de allierades bombräder stod två byggnader till på tomten jämfört med idag. En längs med den numera kala tegelväggen i söder, samt en byggnadskropp som mötte gatan i väster.

■ bombskadade byggnader 1945

Figur 13

Analys av kartstudien

Platsen för fallstudien är belägen i en övergångszon mellan innerstad och ytterstad, där det förra karaktäriseras av klassisk stenstadsbebyggelse med tydlig rutnätsstruktur och det senare en industrimiljö med storskaliga byggnader på större sammanhängande tomter.

Markanvändningsplanens zonering med blandad bebyggelse är förenlig med stadens utvecklingplaner för "lapptäcksstrukturer i övergångszoner". Klassificeringen gör att många möjligheter till utveckling finns. Markeringen att marken är förorenad vilket kan vara dyrt att sanera kan vara en av anledningarna att nybyggen inte blir av.

Det finns få offentliga ytor inom nära gångavstånd till platsen för fallstudien. Bland offentliga ytor de som finns råder brist på parker i kvartersskala som tillåter friare vistelse. Närliggande Körnerpark

är mer prydnadsbetonad. I övrigt är det främst hårdgjorda marknadstorg i närheten av platsen. Det gör att tomten lämpar sig för en offentlig grönyta, särskilt om området i framtiden expanderar österut mot industriområdet. Då kan tomten få en central roll i området.

Området påvisar goda kommunikationer för samtliga kommunikationsmedel och kollektivtrafik i synnerhet. Det gör att platsen är lätt att ta sig till, samt att människor redan nu rör sig förbi och i närheten av platsen. På så vis finns en potential att platsen för fallstudien i framtiden kan få en större roll i vardagen för människor i grannskapet.

Det finns luckor i bebyggelsen som utgör spår av bombningarna under andra världskriget, så även på platsen för fallstudien. Det finns en möjlighet att bygga hus på där monotona, fönsterlösa fasader nu dominerar.

Bild 23. Kala, fönsterlösa fasader vittnar än idag om de allierades bombningar (2015).

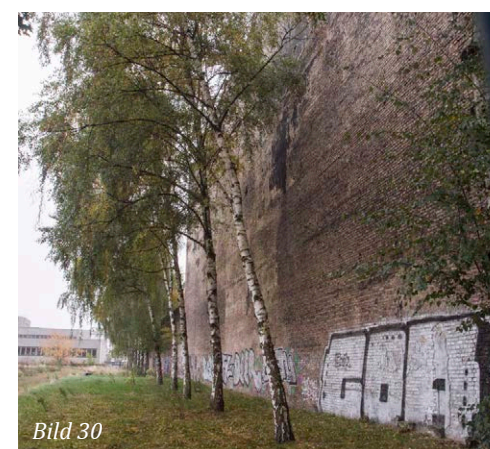
Intryck av platsen

Så när som Vattenfalls byggnad och husen i öster upplevs platsen som omgiven av grönska, sin i mångt och mycket industriella omgivning till trots.

Trasiga fotbollsmål, övervuxet gräs och mossor vittnar om bristande skötsel. Fotbollsplanen omgärdas av en löparbana i svart asfalt och på respektive kortsida finns en sandgröp samt en avstampsyta för kastsporter. Den lägre vita byggnaden i norr har igenbommade fönster och har målats med graffiti. Den med storgatsten belagda infartsvägen till tomten är delvis övervuxen med gräs.

Träd och humlerankor har växt in i staketet som bildar en linje utmed trottoaren, vilket under sommarhalvåret bildar en oregelbundet grön vägg utmed gatan. Utmed tegelväggen i söder är en rad med björkar planterad tätt intill huset.

I fig. 14 finns platsen för fotografierna utmärkta med numret för respektive bild.

Befintlig situation

lagerlokal

småindustri

bensinmackar

lägre byggnad

utbildningscenter för
vattenfall energi

sportplats

28

29

25

stängsel

26

karl-marx-str.

24

30

björkar

bostadshus med
verksamhetslokaler
i bottenvåningen

bostadshus med
verksamhetslokaler
i bottenvåningen

27

småindustri
och handel

Figur 14

1:1000

Fotomontage

Bilden är konstruerad av flertalet foton tagna från ett fönster på sjätte våningen i en byggnad på andra sidan gatan.

Till vänster i bild är två bensinmackar belägna och bakom träden till höger avslutas tomten i en tom tegelvägg som vittnar om bombningen av Berlin under andra världskriget. I bakgrunden syns hur industriområdet breder ut sig österut mot horisonten.

Stängslet som löper längs tomtens alla sidor gör att tomten inte går att beträda. Utmed stängslet återfinns flera träd av olika art och karaktär, till synes spontant etablerade efter att stängslet satts upp. Tomten är i princip helt plan och omgivningen uppvisar ej heller någon större topografisk variation.

Bild 31: Fotomontage (2014)

Samtal med lokalbefolkningen

Genom informella samtal med människor som rör sig kring tomten till vardags har jag fått en bild av vad som uppskattas och saknas i området. På så vis kan förutsättningar och intresse av eventuella initiativ förutspås i viss mån. Jag har samtalat med människor av olika åldrar och kön för att fånga upp olika intressegrupper och baserat samtalen på huvudfrågorna;

Vad för dig till området?

Vad uppskattar du med området idag?

Vad saknar du i området idag?

Mehmed, 73

Bor på gatan och trivs med närheten till vännerna i närheten och de goda kollektivtrafikförbindelserna. Saknar ett ställe att spela boule på med vännerna. Idag måste han åka några kilometer till närmsta bouleplan.

Monika, 45

Har bott i närheten i fem år och trivs med närheten till den övriga staden men saknar ett större utbud av finare restauranger. Som helgnöje besöker hon ofta på loppmarknaden på byggmarknadens parkering under sommaren.

Renate, 79

Har bott i kvarteret bredvid i 40 år. Uppskattar lugnet i området men saknar ställen att slå sig ned på längs gatan när hon går från bussen.

Ulf, 53

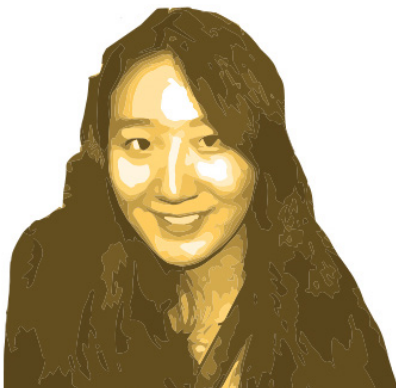
Bor inte i området utan tar oftast pendeltåget hit, men aldrig för annat än att handla eftersom det inte finns något annat som lockar honom. Äter ibland i närheten när han varit på byggmarknaden. Handlar ibland på snabbköpet i området.

Yasin, 21

Bor i närheten och äter ibland på sushirestaurangen mitt emot tomten, brukar mest umgås och grilla med sina kompisar på Tempelhof på sommaren eftersom det är rätt nära. Saknar kaféer och platser att hänga på i området.

Su-Hyun, 20

Passerar bara när hon ska till kompisar och kommer via tunnelbanan. Hon har aldrig haft anledning att stanna i området eftersom det inte finns så mycket att göra. Tomten har hon bara gått förbi utan att reflektera över den närmare.

Carolin, 8

Brukar följa med sin mamma till mataffären och då går de förbi tomten. De bor i närheten och Carolin tycker att det finns för få roliga lekplatser i närheten.

Alexander, 10

Får inte gå så långt utan föräldrarna, därför saknar han en fotbollsplan i närheten, tycker det är synd att tomten är avspärrad när det finns mål och allt där. Idag kan han bara spela med grannarna på sin asfalterade innergård.

Slutsats

Utifrån samtalen utläser jag en upplevd avsaknad av ett större utbud av restauranger och kaféer. Platsen för fallstudien verkar inte heller besitta något särskilt emotionellt värde för de tillfrågade. Det är en plats som passeras utan vidare eftertanke. Närheten till kollektivtrafik gör att många rör sig vid platsen, även om man inte bor i närheten.

De som i sin tur bor i området uppger att de trivs. De äldre tillfrågade tillfrågade verkar nöjda med utbudet av verksamheter, men saknar enklare offentliga ytor.

Hos de medelålders tillfrågade är det svårt att utläsa några generella tendenser. Det finns enklare restauranger, men inga som lockar annat än om man råkar befinna sig i närheten. Loppmarknaden är ett tillfälligt men återkommande evenemang som redan har viss dragningskraft i området.

Ungdomarna jag samtalat med uppehåller sig sällan i närheten då den mer centrala staden lockar och är lätt att ta sig till via cykel eller kollektivtrafik. Dock finns potential att locka dem till platsen eftersom de regelbundet rör sig i området.

De yngsta tillfrågade söker platser för friare lek, med eller utan föräldrars tillsyn.

Slutsats av inventeringen

Tomten faller väl in i den beskrivning för potentiella utvecklingsområden som SenStadt har formulerat inför IBA2020. Den ligger drygt två kilometer från stadsparken Tempelhofer Feld men saknar större offentliga platser i närheten vilket bekräftas genom samtal med lokalbefolkningen samt kartstudien. Det indikerar att behov av en öppen offentlig yta finns i området, jag bedömer platsen för fallstudien som lämplig på grund av dess tillgängliga läge.

Genom att ta till vara på den möjlighet till utveckling som platsen ger kan den utgöra startskottet för stadsförnyelse i området i stort. Det kan på sikt leda till omvandling av industrimark för att skapa en attraktiv boende- och vistelsemiljö öster om Karl-Marx-Straße.

Samtal med lokalbefolkningen visar att området uppskattas, men att det finns en avsaknad av platser att träffas på samt en brist på caféer och restauranger. Därför kan dylika verksamheter förväntas vara lönsamma.

Att många människor redan idag rör sig i området är en tillgång för nya verksamheter. Goda kommunikationer gör även att det är lätt att ta sig till området från andra stadsdelar.

Tomten i sig har ingen utmärkande identitet eller given plats i området. Kanske främst på grund av att platsen idag är inhägnad. Människor med olika etnisk bakgrund och varierade åldersgrupper rör sig på platsen som är väl integrerad i stadens infrastruktur. Det gör att platsen har en möjlighet att locka många olika typer av människor om den öppnas upp och ges en identitet.

Neukölln är en fattig stadsdel med hög invandring och arbetslöshet. Detta gör att frågor som integration och utbildning är viktiga. Stadsdelsförvaltningen har ambitionen att högpresterande elever och/eller deras familjer inte ska flytta till andra stadsdelar samt att integrationen mellan olika folkgrupper bör förbättras.

Den höga arbetslösheten kan i utvecklingen av tomten visa sig vara en tillgång. Om de arbetslösa har möjlighet att lägga ned tid på initiativ inom ramen för projektet kan det både gynna grannskapet, skapa en meningsfull vardag för den enskilde, samt i förlängningen möjligtvis leda till en egen inkomst. Det finns även en möjlighet att platsen blir en förenande yta i området som kan öppna upp för kontakt mellan människor med olika bakgrund. Åldersfördelningen är relativt jämn vilket gör att ingen åldersgrupps behov behöver tillgodoses mer än någon annan.

Historiskt har platsen haft mer av en stadskaraktär vilket kilarna av äldre bebyggelse i industriområdet påvisar. Detta gör att framtida etablering av bostäder och verksamheter på platsen inte är främmande i den befintliga morfologin. Platsen är lätt tillgänglig från gatan och dess platta topografi gör även hela tomten barriärfri.

På följande sidor presenteras en hypotetisk utvecklingsprocess på platsen som följer de etapper och verktyg som presenterades i sammanfattningen av litteraturstudien.

Introduktion till processen

Den process som presenteras utgår från att marken ägs av en kommunal aktör som avser använda tomten som ett första steg i en mer omfattande stadsdelsförnyelse.

Visionen är att skapa en blandad stadsmiljö med variation av verksamheter, offentliga såväl som privata. Platsen ska erbjuda goda förutsättningar för rekreation, bostäder och affärsverksamheter. Den ska vara tillgänglig och välkomnande för alla oavsett ålder, kön, etnicitet och livsstil. Platsens verksamheter gynnar närliggande näringsverksamheter i och med att en större koncentration människor lockas till platsen. Även nya arbetstillfällen uppstår vilket bidrar till att minska arbetslösheten.

De temporära verksamheter som uppstår på platsen är tänkta att på ett eller annat sätt gynna och bidra till den permanenta arkitekturen på platsen. De i förslaget förekommande verksamheterna utgör exempel på vad som skulle kunna hända på platsen. Mina förslag på medborgarinitiativ är antaganden av vad som skulle kunna bli aktuellt på platsen, grundat i den analys av platsen som är presenterad på föregående sidor. Exempelvis finns ett intresse att öka samarbetet mellan skolor och lokala aktörer och jag ser platsen för fallstudien som ett lämpligt forum för den kontakten ska uppstå och utvecklas.

I verkligheten skulle förmodligen andra verksamheter uppstå medan flertalet av de som återfinns i mitt exempel skulle utebli. Därför ska verksamheterna i mitt förslag ses som exempel på hur man kan hantera och förhålla sig till olika initiativ som kan uppstå på platsen.

Stadsplanerarens roll i processen är i ett första skede att ta fram och samordna information om platsens förutsättningar och lämplighet för temporära initiativ. Detta genom egna studier av platsen och omgivningen samt att initiera brukarundersökningar och annat som kan vara intressant i sammanhanget, i mitt fall består denna del av den på föregående sidor presenterade inventeringen.

När väl processen är igång övergår rollen till att vara samordnande mellan initiativtagare, byggherrar och säkerställa att processen genomförs på ett långsiktigt hållbart vis med grund i visionen. Genom att från början vara lyhörd och öppen för nya impulser och initiativ kan planeraren få värdefull information om hur platsen lämpligtvis kan utvecklas, utan att vara låst till en fast målbild. På så vis kan hänsyn tas till förändrade förhållanden som uppstår. Planeraren står även för att föreslå vilka verksamheter som lämpar sig att permanenteras, liksom beställning/gestaltning av de permanenta strukturerna på platsen.

Processen utgår från de verktyg som finns återgivna i fig. 2. Det är planerarens roll att besluta när en fas är lämpad att övergå till en annan. Här följer en mer generell sammanfattning av processens fyra faser och vad de innebär för platsens utveckling, oavhängigt av vad för specifika verksamheter och initiativ som uppstår.

Initieringsfas

Platsen offentliggörs och invånarna informeras om planerna för platsen och deras möjlighet att delta i dess innehåll och utveckling. Genom kortfristiga kontrakt kan den användas till evenemang som lockar besökare från Neukölln såväl som andra stadsdelar. Detta gör att platsen

får en ny roll i området som blir mer levande och får en tydligare identitet och dragningskraft än idag.

Utvecklingsfas

Platsen har lockat fram idéer och initiativ hos flera invånare. Kommunen bidrar med grundläggande infrastruktur för att dessa ska kunna få möjlighet att testas konkret. Kontakter knyts mellan kommun och initiativtagare, kontrakt upprättas och projekt som gynnar visionen kan prioriteras.

Etableringsfas

En tydligare bild av vad och vilka initiativ som kan fungera långsiktigt har skapats. Mer kostsamma investeringar kan göras både av kommunen och de temporära användarna tack vare en längre tidshorisont. Initiativen utvärderas mot visionen och längre överenskommelser kan göras för att säkerställa visionens mål.

Slutfas

Platsen övergår från att präglas av temporära initiativ till att övervägande bestå av permanenta inslag. Detta gör att en slutgiltig gestaltning av platsen kan göras utifrån dess nuvarande aktiviteter och behov.

De bilder och kartor som ackompanjerar de olika faserna är schematiska för att förslaget ska vara öppet och fokusera på processen snarare än material, form och detaljgestaltning.

I den beskrivande texten förtydligas i paranteser vilken eller vilka parametrar ur processmodellen som förstärks av aktiviteterna på platsen.

Initieringsfas

Platsen öppnas upp för allmänheten av kommunen (*Tillgänglighet*). Detta sker genom att plocka bort ett par av de sektioner som utgör stängslet. Genom att staketet endast öppnas upp delvis är det lätt att kontrollera ingången om man tillfälligt vill spärra av för att exempelvis ta inträde, eller om man endast önskar ha den öppet under dagstid (*Trygghet*). Det minimala ingreppet i platsens nuvarande utformning innebär en minimal kostnad (*Liten ekonomisk risk*). Det finns en möjlighet att utnyttja platsen till aktiviteter som i annat fall har svårt att finna en plats i staden (*Experimenterande*).

Förutom att fungera som en öppen parkyta hyrs den även ut till exempelvis konsertevenemang, loppmarknader och fester (*Kortfristiga evenemang* och *Dragningskraft*). Kulturföreningar och andra aktörer kan använda ytan för utställningar och aktiviteter (*Kulturlivet som motor* i processmodellen). Här är det kommunens roll att föreslå platsen för potentiella aktörer. Genom dessa kortfristiga evenemang aktiveras platsen och den får en identitet, evenemangen lockar människor från grannskapet såväl som övriga staden (*Locka bred demografi*).

Skyltar sätts upp för att informera om planerna med platsen vilket också visar besökarna vilka möjligheter de har att nyttja platsen om de är intresserade att initiera temporära projekt (*Tydliga ramverk*). Genom Neuköllns medborgarråd kan intresset väckas hos annars marginaliserade samhällsgrupper som besitter viktig kunskap om närmiljön (*God lokalkännedom*). Arbetslösa kan också uppmuntras börja engagera sig på platsen, ideellt eller som arbete.

Intressenterna kan kontakta kommunen för att få inflytande i platsens utveckling. På så vis kan stadsplaneraren få en tydligare bild av vad invånarna efterfrågar och därigenom hjälpa dem att utforma mål för deras initiativ och samtidigt anpassa den långsiktiga planen för platsen (*Visionsbaserad målbild* och *Flexibilitet*). Dessa kontakter mellan kommun och initiativtagare banar väg för nästa utvecklingsfas.

Liten ekonomisk risk
Flexibilitet
Tydliga ramverk
Visionsbaserad målbild
Kortfristiga evenemang
Kulturlivet som motor
Experimenterande
Dragningskraft
God lokalkännedom
Locka bred demografi
Tillgänglighet
Trygghet

Figur 15: Visar vilka parametrar som inkluderas i initieringsfasen.

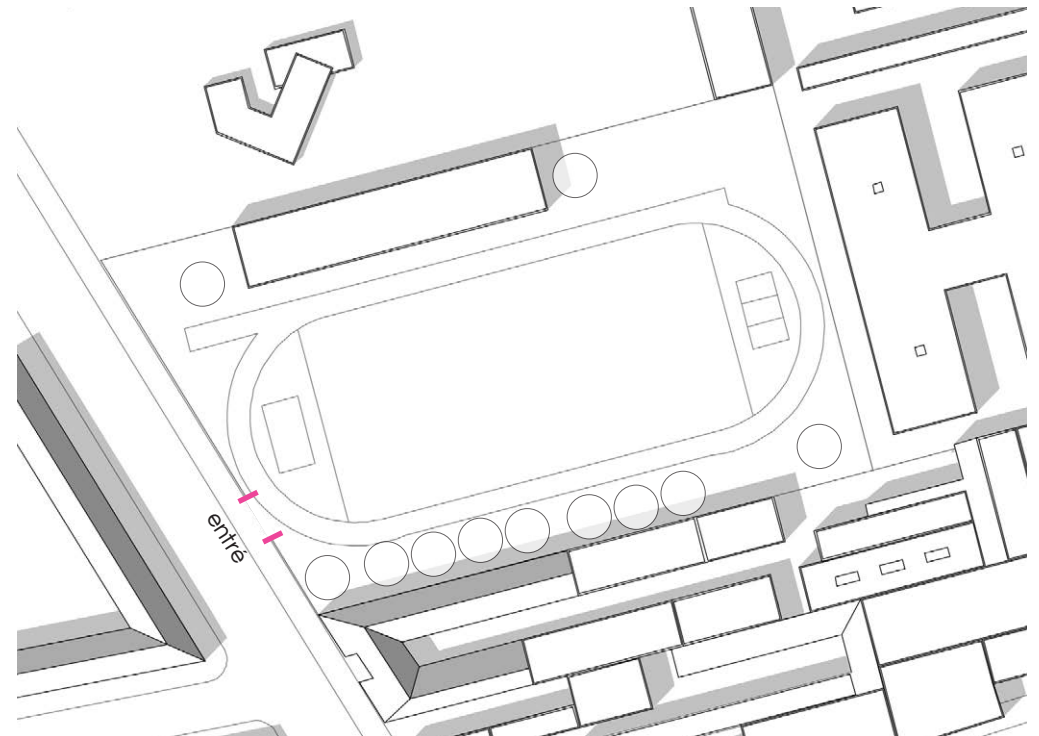

Bild 32: Montage initiering

Utvecklingsfas

Efter att platsen gjorts än mer offentlig genom att stängsel tagits bort placeras en mindre bod på tomten. Där finns verktyg och information om vad man får göra på tomten och material för att genomföra det. För att attrahera olika intressegrupper (*Locka bred demografi*) engageras skolor och föreningar (*god lokalkännedom*) i form av workshops under ledning av exempelvis en pedagog anställd av kommunen. De kortfristiga evenemangen på platsen nedprioriteras för att göra det möjligt för mer långsiktig planering. Mer kortvariga evenemang eller aktiviteter som utställningar och marknader tillåts även nu, men deras betydelse för platsens aktivitet minskar gentemot den tidigare fasen.

Gräsmattan på fotbollsplanen nyanläggs för att skapa en yta som inbjuder till vistelse. Den nordliga byggnaden förses med basal infrastruktur så som vatten, el och internetuppkoppling och hyrs ut som kontors- och ateljéutrymmen. Kontrakten är korta men går att förlänga om intresse och vilja finns (*Tydliga ramverk*). Genom att knyta kulturverksamheter till platsen kan de i sin tur locka till sig intresse genom utställningar och konserter. Men även bidra till platsens framtida utformning genom att engagera sig och bidra till de temporära verksamheter som uppstått (*Kulturlivet som motor, Liten ekonomisk risk och Dragningskraft*).

I denna fas ges en bild av det konkreta intresset för olika verksamheter och gemenskap mellan initiativtagarna börjar bildas. Kommunen får möjlighet att knyta viktiga kontakter med initiativtagarna och kan därigenom få en fördjupad bild av platsens förutsättningar. Kommunen

kan också styra initiativtagarna att få med tillgänglighetsaspekter i sina projekt. Något som annars kanske lätt glöms bort. Platsen aktiveras under stora delar av dygnet vilket gör att den blir ett närvarande element i stadsbilden som bidrar med trygghet i området (*Tillgänglighet och Trygghet*).

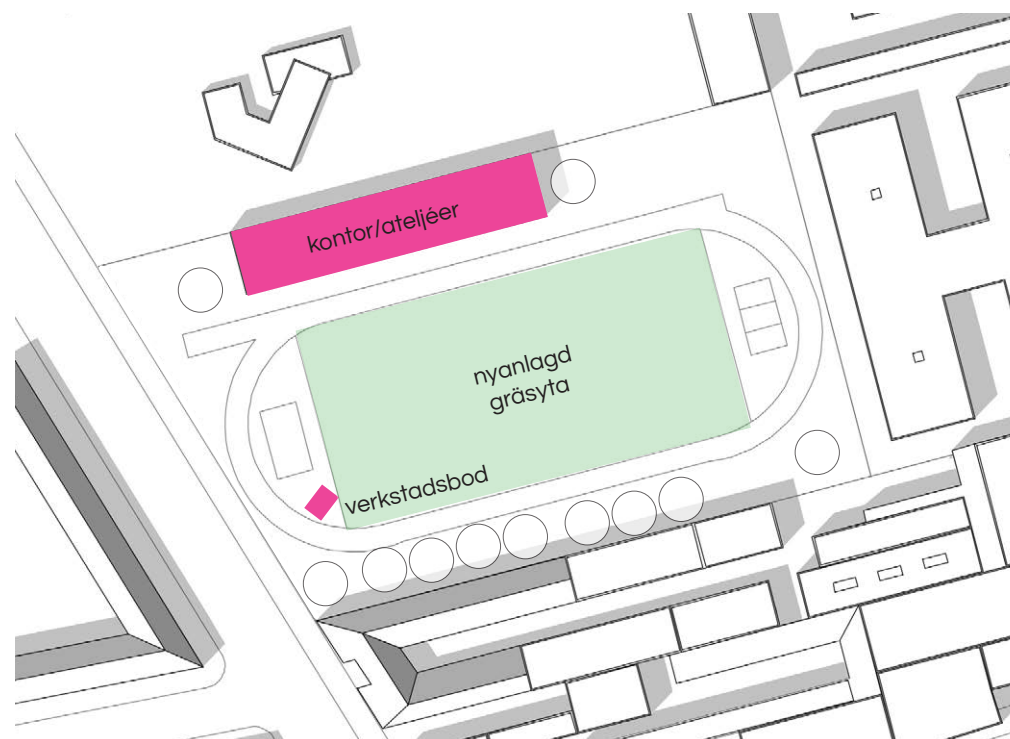
Genom att material och verktyg tillhandahålls på plats uppstår korta tidsintervall mellan idé och genomförande vilket även gör att det finns utrymme att misslyckas (*Experimenterande*). På så vis kan man uppmuntra till en experimentlusta som kan leda fram till initiativtagarens mål med projektet. Den ekonomiska risken är fortfarande låg, även om visst kapital måste gå till att rusta upp byggnaden och gräsytan. Det

kan finnas möjlighet att få viss sponsring av materialet, exempelvis spillbitar från närliggande industri eller rent monetärt från lokala näringsidkare. Här kan både kommunen och initiativtagarna själva bidra med sina respektive kontakter (*God lokalkännedom*).

I denna fas är det viktigt att vara lyhörd och behålla en dialog med initiativtagarna på platsen. Genom en god kontakt med platsens användare kan platsen utvecklas tillsammans (*Flexibilitet*). På så vis finns även större chans att de väljer att stanna på platsen i framtiden. Kommunens vision får ständigt vara närvarande som en tydlig påminnelse om möjligheter och begränsningar (*Visionsbaserad målbild*).

Liten ekonomisk risk
Flexibilitet
Tydliga ramverk
Visionsbaserad målbild
Kortfristiga evenemang
Kulturlivet som motor
Experimenterande
Dragningskraft
God lokalkännedom
Locka bred demografi
Tillgänglighet
Trygghet

Figur 16: Visar vilka parametrar som inkluderas i utvecklingsfasen.

WERK
STATT

Etableringsfas

Efter att genom verkstadsboden och dialog skapat förutsättningar för initiativtagarna, har nu flera verksamheter etablerats på platsen. Med hjälp av brädor har ett odlingsområde byggt upp i det goda solläget, där en förening sköter om sina lådor mot en mindre hyra för vattenåtgången. På användarnas förfrågan tillåts odlingsföreningen plantera tre träd i mitten av gräsmattan som bidrar med lövskugga och gränsar av en stora gräsyta (*God lokalkännedom*).

Genom en spridning av verksamheter lockas spridda åldrar till platsen. Barn och ungdomar har byggt upp en lekplats samt enklare skateboardhinder längs asfaltsvägen. Några pensionärer spelar boule på planer som anlagts efter att de visat intresse. Den är även populär bland de ofta något yngre besökarna i baren intill, även den byggd med hjälp av verktyg och material som tillhandahölls på platsen. Bouleplanen kan också användas för andra saker som mindre konserter och utställningar (*Locka bred demografi och Tillgänglighet*).

Det har även etablerats ett antal restaurangvagnar mot gatan. Dessa ger möjligheten att på ett billigt vis starta upp en verksamhet som senare kan växa (*Liten ekonomisk risk*). Sandgropen som är kvar av sportplatsen används av matförsäljarna som gemensam "strandservering" med bord, stolar och parasoll (*Experimenterande*). De har tillhandahållit kortare kontrakt men låga hyror gör att de kan konkurrera med mer etablerade restauranger i närheten (*Tydliga ramverk*).

Kontor- och ateljéverksamheterna i den lägre norra byggnaden tvingas flytta in i en ny högre byggnad som byggs på tomtens nordöstsida. Vissa hyresgäster väljer att hitta andra lokaler, medan andra väljer att expandera och ser detta som ett bra tillfälle att uppgradera till bättre lokaler. Den nya, högre byggnaden byggs före att den befintliga rivs. Tanken är att bygga nytt i ett senare skede på den gamla byggnadens plats. På bottenvåningen av den nya byggnaden flyttar en grundskola in, kontoren förläggs i våningen ovan. De övriga våningarna reserveras för bostäder.

Kulturlivets roll som motor för utvecklingen har avtagit men bidrar i etablerad form till platsen genom att locka människor utifrån och aktivera platsen både dag- och kvällstid (*Dragningskraft*).

Baren gör att platsen är befolkad och därmed känns trygg ända in på natten (*Trygghet*).

Kommunens roll är att se till att den användning som uppstått på platsen anpassas och införlivas i den fortsatta utvecklingen genom dialog med användarna. Samtidigt hålls en dörr öppen för nya initiativ om intresset för en typ av användning skulle avta (*Flexibilitet*). En mer utarbetad, permanent gestaltning av platsen kan nu utvecklas (*Visionsbaserad målbild*).

Liten ekonomisk risk
Flexibilitet
Tydliga ramverk
Visionsbaserad målbild
Kortfristiga evenemang
Kulturlivet som motor
Experimenterande
Dragningskraft
God lokalkännedom
Locka bred demografi
Tillgänglighet
Trygghet

Figur 17: Visar vilka parametrar som inkluderas i etableringsfasen.

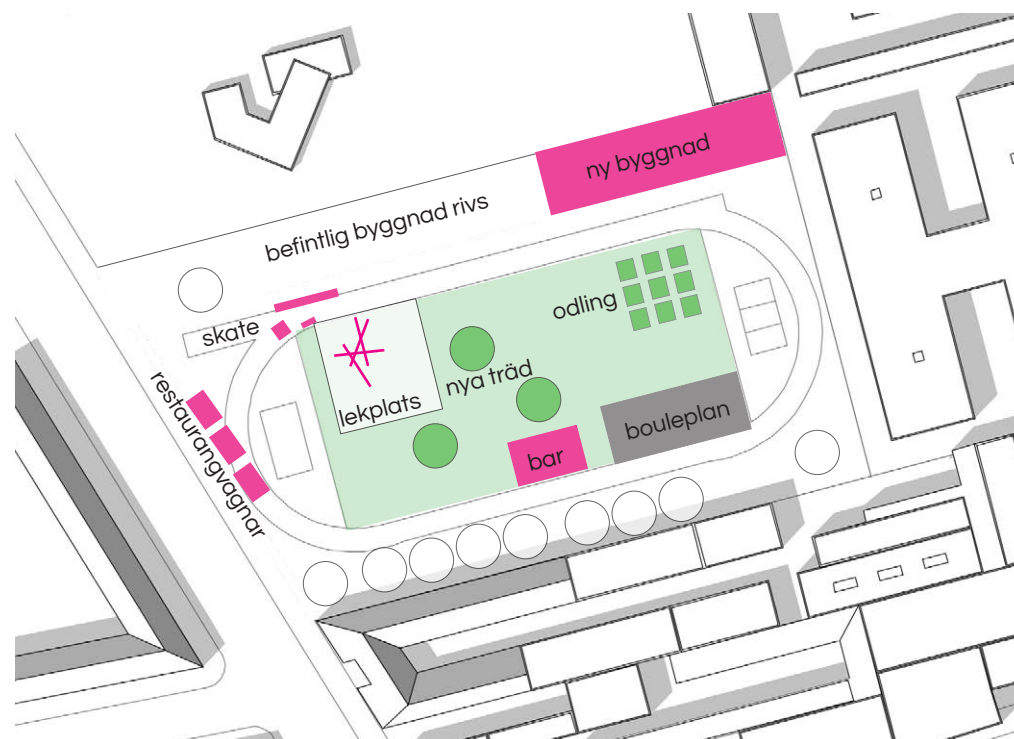

Bild 34: Montage etablierung

Slutfas

Genom att ta till vara på de initiativ och lärdomar som uppstod genom temporär användning har platsen utvecklats till ett attraktivt stadsrum (*God lokalkännedom*). Platsen övergår från att präglas av temporär användning till att främst innehålla permanenta inslag.

Temporära användare har fått förutsättningar att göra sina verksamheter permanenta vilket även leder till ett djupare engagemang. Skateföreningen vars verksamhet inte var förenlig med platsens övriga börjar leta efter bättre lokaler annorstädes och har med hjälp av sin temporära verksamhet kunnat organisera lokala skateboardåkare i sin förening. Grundskolan inleder ett djupare samarbete med odlingsföreningen och konstnärerna i samma byggnad. Skolan är populär vilket leder till att färre väljer skolor utanför Neukölln, detta gynnar integrationen. De använder även den öppna parkytan som skolgård och grusplanen som en mindre sportplan.

Näringsverksamheter som visat sig vara lönsamma och har viljan att expandera kan få förtur till lokaler i de nybyggda husen på platsen. Nya jobb har lett till lägre arbetslöshet i området. De nya byggnaderna placeras längs med sidorna vilket läker den historiska kvartersstrukturen samtidigt som de håller en stor del öppen som offentlig yta.

För att behålla känslan av offentlig park snarare än privat innergård gestaltas miljön intill de nya byggnaderna för att likna de omgivande stadsgatorna. Träd som planterats i gräsytan under de tidigare faserna har vuxit till sig och bidrar till platsens dynamik och karaktär.

Eftersom marken är förorenad på grund av den tidigare fabriksverksamheten kan sanering genomföras för att ge goda förhållanden för både odlingsområdet som nya träd och buskar.

Eftersom det finns en identitet och ett intresse av platsen och etablerade verksamheter blir det lätt att locka nya hyresgäster, köpare och verksamheter till de nybyggda husen (*Dragningskraft*). Platsen innehåller nu verksamheter som aktiverar den dygnet runt (*Trygghet*) och har blivit en målpunkt i stadsdelen både för närboende och pendlare. Variationen gör att olika folkgrupper, äldre och livsstilar vistas på platsen (*Locka bred demografi*).

Genom att en rad olika verksamheter finns på platsen, förenat av en offentlig

parkyta, förhindras att platsen upplevs som för privat. Den behåller dessutom mycket av sin ursprungliga form vilket gör att dess identitet inte går förlorad. Området mellan byggnader och parkyta är en väl tilltagen bilfri yta vilket ger möjligheter till uteserveringar i gatuplan. Den offentliga känslan är en tillgång för näringsidkarna på platsen då den bjuder in människor till platsen. Parken kontrasterar mot den omgivande staden och utgör ett eftertraktat grönt element i en stadsdel med få grönytor i samma skala (*Tillgänglighet*).

Nya långsiktiga planer (*Visionsbaserad målbild*) för platsens utveckling kan nu fastställas, med eller utan inblandning av temporära aspekter.

Liten ekonomisk risk

Flexibilitet

Tydliga ramverk

Visionsbaserad målbild

Kortfristiga evenemang

Kulturlivet som motor

Experimenterande

Dragningskraft

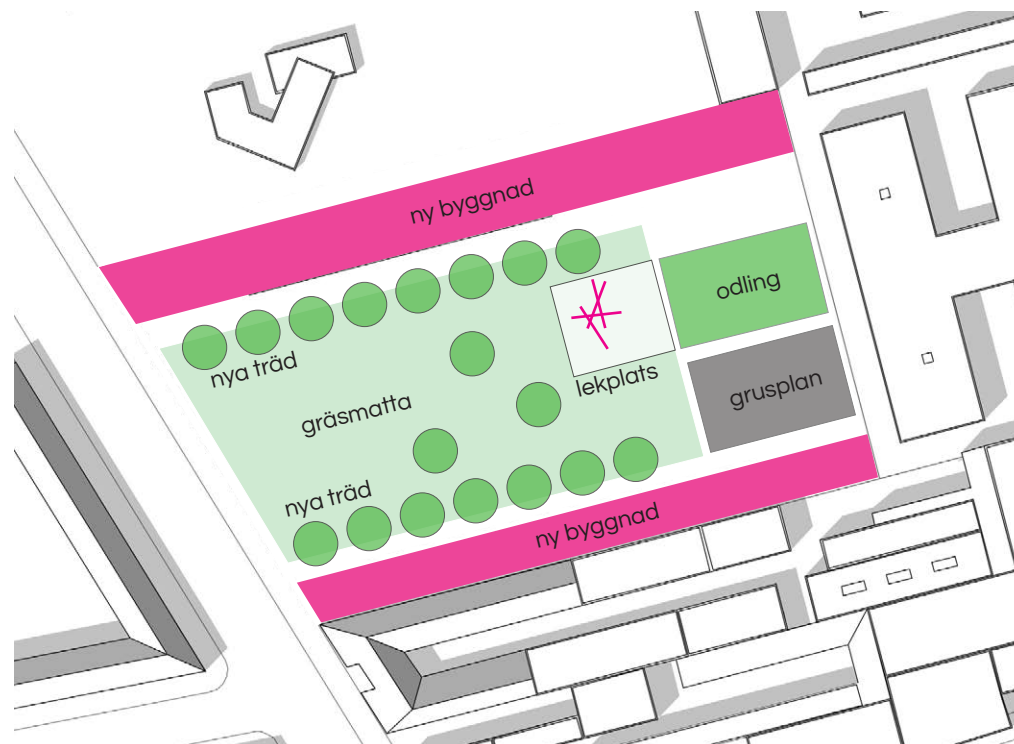
God lokalkännedom

Locka bred demografi

Tillgänglighet

Trygghet

Figur 18: Visar vilka parametrar som inkluderas i målbilden.

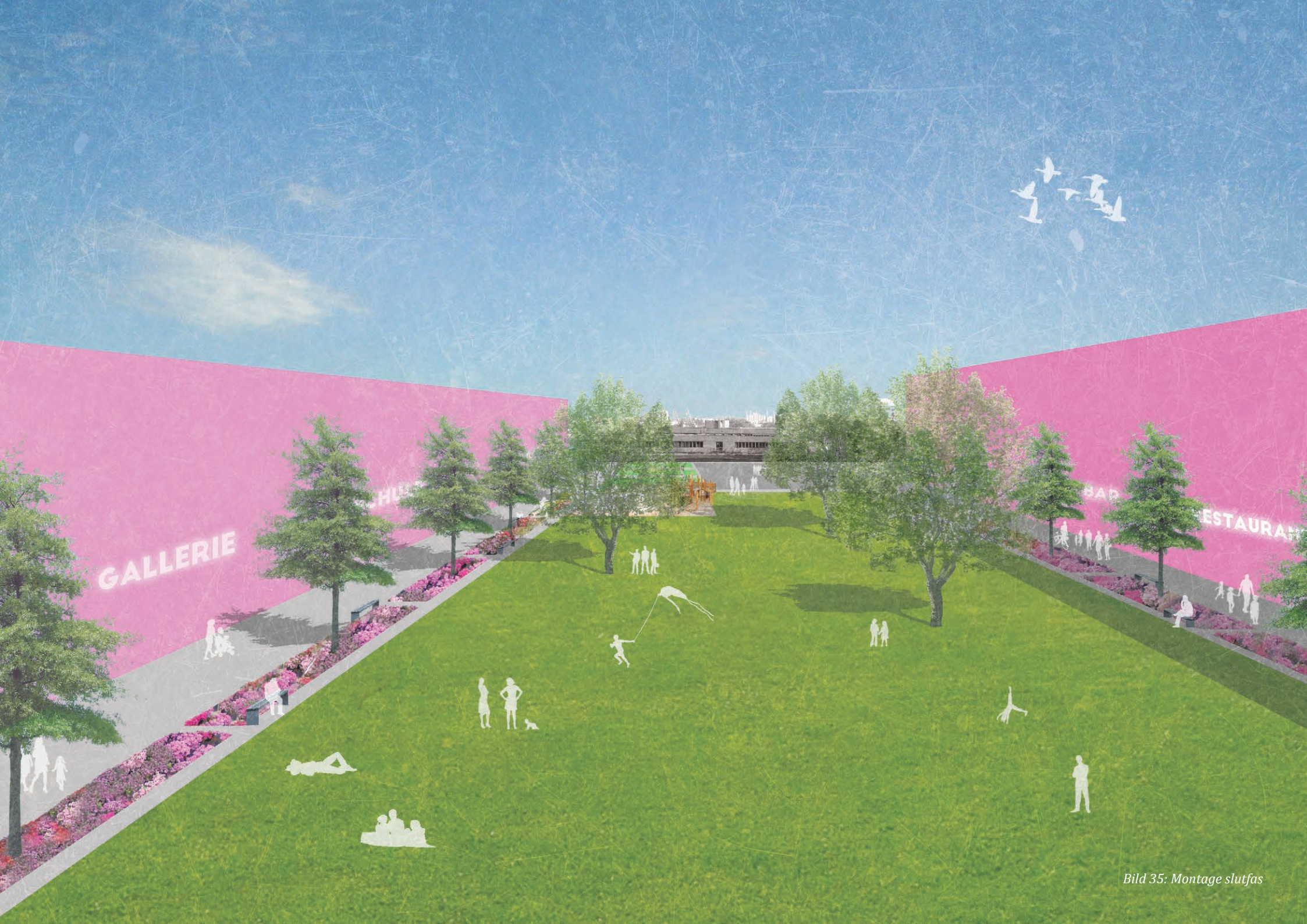

Bild 35: Montage slutfas

DISKUSSION

YAAM (Young and African Art Market) är beläget vid floden Sprees strand, i närheten av den större järnvägsstationen Ostbahnhof i stadsdelen Friedrichshain. Området på sammanlagt 20 000 kvm används som ungdomsgård och integrationsprojekt med fokus på konst, musik och sportaktiviteter. Verksamheten har sedan starten i slutet av nittiotalet flyttat runt på olika ställen men haft sin nuvarande plats sedan 2004 och hyrs på halvårsbasis. Stadsdelsförvaltningen har aldrig stöttat initiativet ekonomiskt (Overmeyer et al. 2007).

Bild 16: YAAM 2014

Syftet med arbetet var att ta fram ett alternativ till den traditionella planprocessen genom att utgå från temporär användning. Detta genom ett förslag för en tänkt utveckling av ett stadsrum i Berlinstadsdelen Neukölln.

Arbetets frågeställningar löd:

Hur kan en planerande landskapsarkitekt arbeta med stadsutveckling genom att utgå från temporär användning av ett stadsrum i Neukölln, Berlin?

samt;

Hur kan temporär användning utnyttjas för att skapa ett alternativ till den traditionella planprocessen?

Genom de generella verktyg i processmodellen som litteraturstudien resulterade i, gav jag ett svar på den senare frågeställningen. Verktygen som litteraturstudien mynnar ut i syftar till att vara generella. Det vill säga möjliga att applicera på andra platser och projekt. Jag ser stor potential att upptäcka fler relevanta parametrar genom vidare forskning genom att ta hänsyn till aspekter som mitt Berlincentrerade arbete inte kunnat omfatta. På samma sätt är jag övertygad att mitt val av plats har påverkat vad jag uppfattat som relevant. Resultatet hade möjligen blivit annorlunda om platsen hade valts efter att resultatet från litteraturstudien var sammanställt.

I min fallstudie har en implementering av dessa verktyg resulterat i ett förslag till en process. Genom denna har jag givit ett svar på hur jag som landskapsarkitekt kan arbeta med temporär användning i ett stadsförnyelseprojekt på en övergiven idrottsplats i Neukölln, Berlin. Arbetet syftade till att finna ett alternativ till

den traditionella planprocessen. När arbetet är färdigt inser jag dock att mitt förslag och metod snarare kan ses som ett komplement som får rum inom den traditionella planeringsprocessen. Även om problemet med rigida planer kvarstår kan min modell vara ett sätt att införliva mer flexibilitet i redan existerande planer. Att ge temporär användning plats kan på så vis vara ett steg mot mer omfattande förändringar som öppnar upp för mer flexibel stadsplanering.

Landskapsarkitektens roll blir att initialt genom sin expertis utse platser där temporär användning kan vara lämplig, därefter upprätthålla en dialog med platsens brukare för att styra processen framåt i ett tempo som gynnar platsens utveckling. I dessa tidiga skeden är fokus kommunikation snarare än design. Ett omvänt förhållande till hur det ofta ser ut idag, där allmänheten ofta får reagera på ett antal mer eller mindre färdiga förslag. På så vis ser jag en mening i att kritiskt rannsaka invanda metoder och yrkesroller för att fråga sig vilka metoder som gynnar staden och dess invånare mest. Med hjälp av processmodellen erbjuds vägledning med konkreta parametrar för ett långsiktigt projekt. Jag har dock erfarit att det finns ett behov av metoder för landskapsarkitekter att hantera och presentera processer. Landskapsarkitektens fokus ligger ofta på att uppvisa en produkt, både vad gäller inventering och visioner för en plats framtid. Detta har även präglat resultatet av mitt arbete.

Uppdelningen av processmodellens verktyg i tre huvudkategorier är tänkt att ge en bred bas för processen, men här kan tänkas att fler kategorier kan införlivas,

exempelvis näringsliv, konfliktlösning och hållbarhet är aspekter som kunde infogas men som uteblev på grund av att de inte behandlades i litteraturen. Under vilka faser tonvikt bör läggas på respektive parametrar ser jag även som något som möjligtvis kan skifta från fall till fall, beroende på projektets natur. Jag tror dock att det är lämpligt att exkludera vissa parametrar varefter processen fortgår som ett led i platsens utveckling.

Platsbesöken som mynnade ut i inventering och analys av platsen för mitt förslag har inte följt någon etablerad metod. Besöken har skett under loppet av ett halvår, på olika tider på dygnet. I vissa fall med anledning av examensarbetet och i andra fall har jag passerat platsen till vardags. En styrka i denna typ av vardagsobservationer är att de ger en djupare förståelse för platsens roll i staden under lång tid. Till skillnad från att komma till en plats ett fåtal gånger endast med avsikten att inventera vilket jag tror ger en yttligare bild av miljön då det är lätt att missa relevanta aspekter.

Vad analysen beträffar har jag litat på intuition och erfarenheter från studier och arbete. Inventeringen syftade till att beskriva platsen för någon som inte besökt den liksom att själv få en djupare förståelse för den. På grund av att tomten varit avspärrad mot gatan har jag inte haft möjlighet att vistas inne på platsen, något som inte nödvändigtvis hade gjort arbetet bättre, men som hade givit en tydligare bild av dess rumsliga förutsättningar. Om jag skulle använt metoder jag kommit i kontakt med under utbildningen tror jag att förslaget skulle tagit en annan riktning och fokuserat mer på fysisk gestaltning än själva processen då det är rumsliga

analysmetoder jag främst kommit i kontakt med under utbildningen.

Bakgrundsstudierna till mitt förslag för tomten i Neukölln har även bestått i att tolka Senatsförvaltningens idéer om Norra Neuköllns utveckling. I officiella dokument kunde ett klart intresse utläsas för området, men deras tidiga stadium gjorde att få handfasta riktlinjer kunde dras angående den tänka planeringen. Dokumenten har fokuserat på att försöka integrera verksamheter med utbildning, samt att skapa en öppen och tillgänglig plats som kan välkomna många tänkbara användare, och därmed skapa förutsättningar till integration. För att få en bredare bild av området hade exempelvis intervjuer med stadsplanerare kunnat ge nyttig information men valdes bort för att kunna arbeta mer visionärt.

Mitt förslag visar ett lyckosamt exempel. I verkligheten är det troligt att helt andra scenarion uppstår. Dock tror jag att en en snarlik målbild är möjlig. Jag har i processen exempelvis inte tagit upp eventuella intressekonflikter som kan uppstå, eftersom det är svårt att spekulera i. Dock räknar jag med att en verklig implementering av min process skulle leda till många oväntade sådana.

Verksamheterna på platsen kan visa sig attrahera helt andra än de jag förutsatt i mitt förslag. Kanske är det en perfekt plats för en bilhandel i 20 år, eller som sportplats efter en enklare renovering. Om detta kan man bara spekulera, endast genom att testa processen i verkligheten kan ett helt sanningsenligt svar erhållas. Mitt förslag tar även avstamp i ett grundförhållande av att staden och markägaren omfamnar idén om temporär användning. Detta är inte alltid

fallet, och mitt förslag ger inga konkreta lösningar på hur exempelvis ockupering av tomter eller andra mer radikala former av temporära initiativ kan hanteras som stadsbyggnadsverktyg.

Resultatet av arbetet är uppdelat i två huvuddelar, de konkreta verktygen som framkommit genom litteraturstudien samt dess tillämpning på en plats i Berlin. Båda delarna kan användas som inspiration för liknande projekt där temporär användning anses lämpligt. Verktygen kan användas på platser som är väsensskilda från Berlin. Krympande städer med stora övergivna ytor som följd är ett exempel där temporär användning av den typ som beskrivs i arbetet kan vara aktuellt.

Den senare delen kan ses som ett sätt att planera ett stadsrum på ett vis som ger möjlighet för flexibilitet och aktivt medborgardeltagande. Liknande visionsbaserade förslag kan användas för att visa invånare såväl som politiker potentialen hos outnyttjade eller underutnyttjade stadsrum. Båda delarna ska ses som exempel för och inspiration till hur man kan utnyttja liknande stadsmiljöer. Underutnyttjande stadsrum finns även i städer med brist på exploaterbar mark, likt Stockholm. Temporär användning kan då vara ett sätt att skapa intresse för och aktivera dessa.

Jag har under mitt arbete fått frågan om temporär användning kan göra arkitekter och planerare arbetslösa. Detta från de som ser det som att man försummar yrkeskårens förmåga till problemlösning och gestaltning. Det korta svaret är nej. Yrkesrollerna förändras ständigt beroende på rådande metoder och idéströmningar. Jag yrkar inte för att temporär användning är den enda rätta lösningen utan ser det

som ett verktyg som i vissa fall kan vara bättre för invånarna i stort jämfört med en traditionell ansvarsfördelning. Jag är övertygad om att arkitekter och planerares yrkeskunskap har en plats inom ramarna för temporär användning men att planeringen ska utgå från invånarnas behov och vilja. Arkitekturen ska främja stadslivet och göra det mer attraktivt för dess invånare, är temporär användning det som krävs ser jag inga problem att använda det även om det skulle innebära några färre arbetstimmar vid ritbordet.

Temporär användning är ett sätt av många planeringsmodeller. I vissa fall kan den traditionella modellen vara den rätta, ibland andra alternativ och i vissa fall temporär användning. Det krävs expertis för att analysera och utvärdera lämpliga lösningar för olika platser. Landskapsarkitekten och stadsplanerarens roll är att finna vägar för att ta hänsyn till och bejaka invånarnas intressen och inte bara gissa vilka detaljlösningar som de kan tänkas önska. För att uppnå detta tror jag det är viktigt att lära av, och fördjupa samarbetet med, yrkeskategorier vi normalt sätt inte arbetar med. Dessa kan vara kulturgeografer, sociologer, socionomer, psykologer och antropologer som alla har en annan syn och kunskap om människans beteende och behov som går bortom den fysiska miljön. Min ytterst begränsade samtalsstudie i arbetet fungerar som en grov förenkling av vad någon av dessa expertiser skulle kunna bidra med i form av fördjupad förståelse för hur de människor landskapsarkitekter och planerare skapar levnadsmiljöer åt, fungerar och interagerar med sin omgivning. Jag ser en framtid där planeringen måste vara mer flexibel och

det gäller även landskapsarkitekten, planeraren eller arkitekten. Förhoppningsvis leder det till en större lyhördhet för medborgarnas intressen och därmed mindre von oben-attityd från yrkeskåren.

Min arbetsprocess

Det som gjorde att jag fick upp ögonen för ämnet temporär användning var temat för Berlin IBA2020; ytterstad blir innerstad. Först var min tanke att undersöka ytterstadens kvaliteter och hur den kan konkurrera mot en allt mer eftertraktad innerstad. Här har temporär användning visat sig vara en av de katalysatorer som kan återuppliva stadens ytterområden. Det finns flera andra sätt såsom förtätning av modernistiska bostadsområden eller omvandling av större industritomter som hade varit intressanta att undersöka.

I slutändan blev ändå temporär användning mitt fokus vilket kändes naturligt då Berlin ständigt dyker upp som ett föregångsexempel i ämnet.

Ett självständigt arbete begränsas genom mindre möjligheter till kontinuerlig diskussion gentemot ett par- eller grupparbete. Min erfarenhet är att det senare oftast ger bättre resultat i slutändan, inte bara för att den totala tiden som läggs ned på arbetet ökar, utan även för att en kontinuerlig diskussion upprätthålls. Ett grupparbete hade även bättre speglat en trolig situation i arbetslivet. Trots att arbetet varit självständigt har jag haft möjlighet att under tiden diskutera frågeställningar kring ämnet i stort och mitt förslag med vänner och kollegor, främst verksamma inom landskaps- och byggnadsarkitektur och därför med en grundkunskap i frågor med relevans för arbetets huvudämne.

Om tid och möjlighet funnits hade jag gärna samarbetat och/eller diskuterat förslaget med sociologer, socionomer, pedagoger, kulturgeografer och andra angränsande discipliner. Detta eftersom jag tror att de besitter expertkunskaper i ämnen som rör hur man på ett fruktbart sätt kan engagera och kommunicera med medborgare och på så vis nå de grupper man önskar. Detta skulle även spegla vilka discipliner jag skulle vilja engagera i en liknande process i yrkeslivet.

Litteraturen

Litteraturstudien syftade till att ge en bred bild av vad temporär användning kan vara och hur det kan användas inom planeringen. Den gav dessutom förutsättningarna för de verktyg som senare fick ligga till grund för förslaget.

The Temporary City av Bishop och Williams (2012) gav en uttömmande teoretisk bild medan *Urban Pioneers* av Overmeyer et al. (2007) gav mer handfasta exempel baserade på specifika fall.

Mycket relevant litteratur i ämnet är skriven på tyska, och det breddade mina kunskaper att ha tillgång till de källorna på bibliotek genom att befinna mig i Tyskland. Dock är de flesta av dessa fokuserade på situationen i Berlin, vilket kan göra att problem som är relevanta i andra städer som exempelvis Stockholm inte tas upp. Denna tendens är även värd att uppmärksammas angående att använda Lydons (2012a; 2012b) tankar om Taktisk urbanism då de utgår från ett amerikanskt perspektiv.

Genom att basera förslaget på en litteraturstudie formar den valda litteraturen slutprodukten. Här frågar jag mig vad resultatet blivit om andra källor

fått ge sin syn på begreppet temporär användning. Det temporära har dessutom en sådan varierad form att de typer av användning som inte liknar den som återfinns i Berlin inte avhandlades. Det vill säga temporära projekt som kan få effekter på stadsbyggnaden av typen världsutställningar och olympiska spel, eller temporära interventioner i form av konstverk eller dylikt. Dessa har dock formen av mer toppstyrda initiativ vilket går stick i stäv mot vad jag ville belysa i arbetet.

Det har varit svårt att finna litteratur med kritiska vinklar på ämnet, förutom de som rör gentrifieringsproblematiken. Där var slutsatsen att inkluderande stadsrum är en förutsättning för att lindra effekterna av segregering och gentrifiering. Antagligen finns fall där temporära initiativ inte gått som planerat, alternativt helt misslyckats. Några sådana exempel har inte behandlats i litteraturen och det är ej heller något jag funnit belägg för på annat vis. Sådana projekt skulle vara givande att studera, för att förstå vad som kan gå fel och varför, trots goda intentioner.

Trots att det råder en brist på erfarenheter och litteratur i ämnet på grund av dess relativt unga ålder anser jag dock att den givit en tillräckligt god bild av fenomenet för fungera som bas för mitt förslag. Särskild då det syftar till att presentera ett förslag för en plats i just Berlin, en stad som ständig återkommer i litteraturen. Att därtill ha haft möjlighet att besöka flertalet temporära projekt till vardags eller med examensarbetet i åtanke gjorde att jag fick en bred bild av fenomenet temporär användning i Berlin alltmedan arbete fortgick.

Förslag till vidare fördjupning

Förslaget visar ett sätt att aktivera en plats genom att engagera stadens invånare. Det temporära kan här erbjuda möjligheter att ta stadsrummet i besittning för de som vanligtvis inte har någon större påverkan på dess utformning. Det kan också ge möjligheter att etablera alternativa eller traditionella verksamheter av allehanda former. Det osäkra tidsspannet med inte sällan mycket korta kontrakt kan både vara en välsignelse som en förbannelse.

Det finns dock en utmaning i att kommunicera detta till lokalbefolkningen. Inom detta område ser jag en möjlighet till fördjupade studier i hur man kan förmedla förutsättningar och möjligheter för potentiella initiativtagare i de fall temporär användning inte uppkommer spontant. Med tanke på ämnets komplexitet tror jag att det finns många potentiella metoder beroende av ett område eller en plats förutsättningar. Det är möjligt att det redan finns viktiga erfarenheter inom detta som genom studier av temporär användning i utvecklingsländer eller mer historiska exempel i västvärlden. Detta tror jag gäller ämnet i stort, men fenomenets ofta informella karaktär kan bidra med att dokumentation av erfarenheter är begränsad.

För att testa den process jag föreskriver i arbetet vore det intressant att pröva den i verkligheten, på samma eller en annan plats. Även en teoretisk tillämpning på en annan plats skulle kunna resultera i nya slutsatser och lärdomar.

Genom en god förståelse för juridik och ekonomi tror jag att det skulle gå att övertyga makthavare och markägare om metoder att implementera temporär

användning. En studie som väger monetära frågor mot sociala värden i temporära projekt gentemot traditionella vore intressant att se. Liksom en redogörelse för vilka juridiska aspekter som kan vara aktuella i ett svenskt sammanhang.

Något som skulle kunna vara lämpligt att undersöka närmare är hur man kan anpassa byggnadsarkitekturen för flexibilitet och därmed underlätta temporär och/eller skiftande användning. Om tiden hade tillåtits hade det varit intressant att utvidga förslaget till att ta upp grannskapsskalan där en framtidsvision för hela kvarteret eller stadsdelen kunnat utarbetats.

Avslutande reflektion

I detta arbete visas ett sätt att försöka påvisa potentialen och möjligheterna för en alternativ stadsutvecklingsstrategi med utgångspunkt i temporär användning. Detta genom ett förslag för en plats i Berlin. Det är ingen definitiv eller universell lösning, men ett inlägg i en diskussion om hur vi i framtiden kan välja att utforma våra städer. En framtid där jag tror och hoppas att temporär användning har en given plats. Genom att låta flexibilitet ta ett större utrymme i planeringen av vår stadsmiljö tror jag att vi kan skapa platser med kvaliteter som annars hade blivit förbisedda. Min förhoppning är att detta arbete fungerar som inspirationskälla och ger fördjupad kunskap i hur stadens outnyttjade mark kan användas som en resurs i utvecklingen av framtidens städer.

REFERENSER

Hi-Flyer är en luftballong för sightseeing som ligger ett stenkast från turiststråket vid Potsdamer Platz. Varje år åker 80 000 människor upp i ballongen som är förtöjd med en vajer i marken, för att få en god vy över Berlin. Ballongverksamheten drivs som privat företag och tomten hyrs av finansministeriet. Verksamheten har sedan nittiotalet legat på två olika tomter. Den första var ett tillsvidarekontrakt med en månads uppsägningstid varifrån man flyttade 2002. Idag förnyas kontraktet på treårsbasis (Overmeyer et al. 2007).

- Amt für Statistik Berlin-Brandenburg. (2012). *Statistischer Bericht A15-hj 1/12, Einwohnerinnen und Einwohner im Land Berlin am 30. Juni 2012*. Tillgänglig: https://www.statistik-berlin-brandenburg.de/publikationen/Stat_Berichte/2012/SB_A01-05-00_2012h01_BE.pdf [2014-12-17]
- Arieff A. (2011). It's Time to Rethink 'Temporary'. Tillgänglig: <http://opinionator.blogs.nytimes.com/2011/12/19/its-time-to-rethink-temporary/> [2014-10-09]
- Arlt P. (2006). Urban planning and Interim Use. I: Haydn F., Temel R. (red.) (2006). *Temporary Urban Spaces - Concepts for the Use of City Spaces*. Basel: Birkhäuser ss. 39-46
- Berliner Verkehrsbetriebe (2014). *Fahrinfo*. Tillgänglig: <http://fahrinfo.bvg.de/Fahrinfo/bin/> [2014-11-06]
- Bezirksamt Neukölln. (2009). *Integration Policies in Neukölln*. Tillgänglig: http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/culture/cities/IntegrationspolitikNeuk%C3%B6ln_en.PDF [2014-12-10]
- Bezirksamt Neukölln. (2013). *Die Bevölkerungsstruktur Neuköllns*. Tillgänglig: <http://www.berlin.de/ba-neukoelln/migrationsbeauftragten/bevoelkerungsstruktur.html> [2014-12-17]
- Bishop P., Williams L. (2012) *The Temporary City*. London: Routledge
- Blumner N. (2006). Planning for the unplanned: Tools and techniques for interim use in Germany and the United States. Occasional Papers - Deutsches Institut für Urbanistik. Tillgänglig: www.difu.de/system/files/archiv/publikationen/reihen/occasional-papers/06-blumner_planning.pdf [2014-10-09]
- Brammer M. (2008). *Zwischennutzung in Berlin, Neukölln: Kreativwirtschaft als Motor in einem sozial benachteiligten Binnenquartier*. *Standort – Zeitschrift für Angewandte Geographie* 32, ss. 71–77
- Bremberger B. (2000). *Lager und Ausländer-Sammelunterkünfte in Neukölln*. Tillgänglig: <http://www.zwangsarbeitsforschung.de/> [2014-10-08]
- Bundesagentur für Arbeit. (2014). *Der Arbeitsmarkt in Berlin und der Region Berlin-Brandenburg Dezember 2014*. Tillgänglig: http://www.arbeitsagentur.de/web/wcm/idc/groups/public/documents/webdatei/mdaw/mjuy/~edisp/l6019022dstbai713567.pdf?_ba.sid=L6019022DSTBAI713607 [2015-01-09]
- Colomb C. (2012). Pushing the Urban Frontier: Temporary Uses of Space, City Marketing, and the Creative City Disclosure in 2000s Berlin. *Journal of Urban Affairs*, vol. 34, num. 2, ss. 131-152.
- Der Senator für Stadtentwicklung und Umweltschutz (1992). *Städtebauliche Entwicklung Berlins seit 1650 in Karten*. Tillgänglig: <http://fbinter.stadt-berlin.de/> [2014-10-08]
- Europeiska rådet. (2014). *Intercultural city: Berlin Neukölln, Germany*. Tillgänglig: http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/culture/cities/neukolln_en.asp [2014-12-10]
- Fischer K. (2014). *Interim Use in Urban Planning - How the Public Sector Deals With Informal Development in Berlin and Cologne*. Saarbrücken: AkademikerVerlag
- Floris J. (2014). MONADNOCK, föreläsning 30 i serien ARCH+ features på KW Institute for Contemporary Art, Berlin, Tyskland, 30 oktober 2014.
- Forsell H. (2014). *Städer och aktivism - de alternativa och de maktlösa*. Podcasten Staden. Avsnitt 26, 9 oktober 2014. Tillgänglig: <http://staden.arkitekt.se/stader-och-aktivism-de-alternativa-och-de-maktlosa/> [2014-10-21]
- Gemenskapens informationstjänst för forskning och utveckling (CORDIS). (2003). *Urban Catalysts: Strategies for Temporary uses – Potential for Development of Urban Residual areas in European Metropolises*. (Projektreferens: EVK4-CT-2000-00019)
- Haydn F., Temel R. (2006) *Temporary Urban Spaces - Concepts for the Use of City Spaces*. Basel: Birkhäuser
- Hain S. (1997). Berlin's Urban Development Discourse – Symbolic Action and the Articulation of Hegemonic Interests. I: Bernt, M., Grell B., Holm A. (red.). (2013). *The Berlin Reader – A compendium on Urban Change and Activism*. Bielefeld: transcript Verlag ss. 52-65.
- Häußermann H och Siebel W. (1991). Berlin Won't Remain Berlin. I: Bernt, M., Grell B., Holm A. (red.). (2013). *The Berlin Reader – A compendium on Urban Change and Activism*. Bielefeld: transcript Verlag ss. 25-32.
- Krauzick M. (2007). *Zwischennutzung als Initiator einer neuen Berliner Identität?*. Berlin: Universitätsverlag der Technischen Universität Berlin
- Lydon M. (2012a). *Tactical Urbanism 2 - Short-Term Action Long-Term Change*. New York: Street Plans Collaborative. E-bok, Tillgänglig: http://issuu.com/streetplanscollaborative/docs/tactical_urbanism_vol_2_final [2014-09-25]
- Lydon M. (2012b). *Tactical Urbanism – Short-Term Action Long-Term Change*,

föreläsning på Cityworks (x)po, Roanoke, Virginia, 18 oktober 2012. Tillgänglig: <http://youtu.be/sMFrjxFxp1Q> [2014-09-25]

Madanipour A. (2006). Roles and Challenges of Urban Design. *Journal of Urban Design*, 11:2, 173-193

Overmeyer K., Oswalt P., Misselwitz P. (2007). *Urban Pioneers*. Berlin: Stadtentwicklung durch Zwischennutzung/Temporary Use and Urban Development in Berlin. Berlin: jovis Verlag GmbH

Ring K. (2013). *Self Made City*. Berlin: jovis Verlag GmbH

Roberts J. (2014). How to Build a Better Block, The Better Block. Tillgänglig: <http://betterblock.org/how-to-build-a-better-block/> [2014-09-25]

Savini F., Majoor S., Salet W. (2014). Dilemmas of Planning: Intervention, regulation and investment. *Planning Theory* 22 April 2014. Tillgänglig: <http://plt.sagepub.com/content/early/2014/04/30/1473095214531430> [2014-09-24]

Senatsverwaltung für Stadtentwicklung und Umwelt . (2011). *Eine IBA für Berlin 2020*. Tillgänglig: http://www.stadtentwicklung.berlin.de/staedtebau/baukultur/iba/download/IBA_Faltblatt_Suchraeume_gesamt.pdf [2014-10-15]

Senatsverwaltung für Stadtentwicklung und Umwelt . (2014a). Flughafen Tempelhof. Tillgänglig: <http://www.stadtentwicklung.berlin.de/planen/tempelhof/> [2014-10-16]

Senatsverwaltung für Stadtentwicklung und Umwelt . (2014b). Leitthema: Draußenstadt wird Drinnenstadt. Tillgänglig: <http://www.stadtentwicklung.berlin.de/staedtebau/baukultur/iba/de/patchwork.shtml> [2014-10-15]

berlin.de/staedtebau/baukultur/iba/de/draussenstadt.shtml [2014-10-15]

Senatsverwaltung für Stadtentwicklung und Umwelt . (2014c). *Patchwork-Strukturen der Übergangszonen*. Tillgänglig: <http://www.stadtentwicklung.berlin.de/staedtebau/baukultur/iba/de/patchwork.shtml> [2014-10-15]

Senatsverwaltung für Stadtentwicklung und Umwelt . (2015). *Flächenutzungsplan Berlin - aktuelle Arbeitskarte*. Tillgänglig: <http://fbinter.stadt-berlin.de/> [2015-01-15]

Stadtverwaltung Neukölln. (2009). *Integration Policies in Neukölln*. Tillgänglig: http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/culture/cities/IntegrationspolitikNeuk%C3%B6lln_en.PDF [2014-12-10]

Stockholms stadsledningskontor (2013) Riktlinjer för idéburen stadsförbättring. Diarienummer 319-754/2013. Tillgänglig: <http://insynsverige.se/documentHandler.ashx?did=1736056> [2014-10-21]

Stähle A. (2014). Den utspridda staden är den mest orättvisa. *Tidskriften Arkitektur*. 6/2014 ss. 48-53.

Trost, J. (2010). *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur

Världshälsoorganisationen, WHO. (2014) *World Urbanization Prospects: The 2014 Revision - Highlights*. New York: United Nations

Bilder

Samtliga figurer och fotografier är skapade av författaren med undantag för bild 4, 5, 12, 17, 18, och 19.

Kartor är skapade av författaren och baseras på material från OpenStreetMap © OpenStreetMaps bidragsgivare. Tillgängliga under licensen Creative

Commons Attribution-ShareAlike 2.0 (CC BY-SA). <http://www.openstreetmap.org>

Bild 4: Better Block Wichita. (2012). <https://www.flickr.com/photos/tynigh/7189248127> av Ty Nigh (Licens Creative Commons CC BY-NC 2.0). Beskuren. [2015-01-08]

Bild 5: Better Block Indianapolis. (2013). <https://www.flickr.com/photos/16877109@N06/8991214805/in/set-72157634016969458> av Felipe Martinez (Licens Creative Commons CC BY-NC-SA 2.0). Beskuren och ökad färgmättnad. [2015-01-08]

Bild 12: S-bahnspår. (2015). av Anna Maria Insulander. Används med tillstånd.

Bild 17: Körnerpark. (2006). <https://www.flickr.com/photos/schockwellenreiter/217872284> av Jörg Kattel (Licens Creative Commons CC BY-NC-ND 2.0). Beskuren. [2015-01-16]

Bild 18: Kranoldplatz. (2007). <https://www.flickr.com/photos/schockwellenreiter/438818703> av Jörg Kattel (Licens Creative Commons CC BY-NC-ND 2.0). Beskuren. [2015-01-16]

Bild 19: Park am Buschkrug. (2011). <https://www.flickr.com/photos/schockwellenreiter/6140530790/in/photolist-bW6tTW-bW6tE9-bW6tqo-bW6taC-bW6sSN-amBRzY-amz1KX-amBQM1-amBQmj-amBPSw-amBPzo-amBPac-bW6u9U-7QeqyS> av Jörg Kattel (Licens Creative Commons CC BY-NC-ND 2.0). Beskuren. [2015-01-16]

2015

erikolofmagnus [at] gmail.com